

२१३३३३३३

२३३३

॥ श्रीजिनय नमः ॥

॥ श्रीपुंघसूत्रटीका ॥
(कता श्रीविष्णुसूत्र)

उपावी प्रसिद्ध कसनार

पडित श्रावक हीरालाल हमराज (जामनगरवाळा)

वीरसवत्—२४३७ विक्रमसंवत्—१९६९ सने १९१२

कि रु—१-७-०

जामनगर श्रीजिनभास्करोदयबापखानामां गाथुं.

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ अथ श्रीपञ्चसूत्रटीका प्रारभ्यते ॥

(कर्ता श्रीहरिभद्रसूरि)

— विमलवती
अनुमति
१९३३

उपावी प्रसिद्ध करनार—पण्डित श्रावक हीरालाल हसरज (जामनगरवाळा)

१९२३

प्रणम्य परमात्मान । महावीर जिनेश्वर ॥ सत्पञ्चसूत्रकव्याख्या । समासेन विधीयते ॥ १ ॥
आह—किमिदं पञ्चसूत्रक नाम ? उच्यते—पापप्रतिघातगुणनीजाधानसूत्रादीनि पञ्चसूत्राण्येव,
तद्यथा—पापप्रतिघातगुणनीजाधानसूत्र १० साधुधर्मपरिज्ञावनासूत्र २० प्रव्रज्याग्रहणविधिसूत्र ३० प्रव्र-
ज्यापरिपालनासूत्र ४० प्रव्रज्याफलसूत्र ५ मिति आह—किमर्थमेवमेतेषामुपन्यास इत्यलोच्यते—
एतदर्थस्यैवमेव तत्त्वतोभाव इति ख्यापनार्थं, न हि प्रायः पापप्रतिघातेन गुणनीजाधानं विना त-
त्त्वतस्तत् श्रद्धाभावप्ररोहः, न वासत्यस्मिन् साधुधर्मपरिज्ञावना, न वापरिभावितसाधुधर्मस्य प्रव्रज्या
ग्रहणविधावधिकारः, न चाप्रतिपन्नस्ता तत्पालनाय यतते, न चापलने एतत्फलमाप्नोतीति प्रवचन

सार एषः सदुद्ज्ञानक्रियायोगात्, अन्यथा अनादिमति संसारे यथाकथंचिदनेकशः एतत्प्राप्त्यादेः स्यादेतत्सर्वसत्वानामेव, न चैतदेवं सर्वसत्वानां सिद्ध्यभावात्, सिद्धिश्च प्रधानं फलं प्रव्रज्यापरिपालनस्य, आनुषंगिकं तु सुदेवत्वादि यथाकथंचिदनेकश एतत्प्राप्त्यादि च वचनप्रामाण्यात्, सर्वसत्वानामेव प्रायो श्रेयैकैष्वनंतश उपपातश्च्युतेः, न च तेषु साधुक्रियामंतरेणोपपातः, न च सम्यग्दृष्टेः पार्थपुजलावर्ताभ्यधिको भव इति ज्ञावनीयमेतत्, तस्मान्निर्वीजस्यैव क्रियामात्रस्य सा प्राप्तिरिति प्रतिपत्तव्यं, सबीजायां तु तस्यां न दीर्घदौर्गत्यं, अत एव नदर्थस्यैवमेव तत्त्वतो ज्ञान इति स्थितं, यं चातिगंभीरो न ज्ञाभिर्नदिज्ञिः कौडाद्युपघातात् तत्प्रतिपत्तुमपि शक्यते, आस्तां पुनः कर्तुमिति, न सर्वेषामेवैतत्प्राप्तिः स्याद्यतो यथोक्तदोषभाव इत्यलं विल्लरेण. इह चेदमादिसूत्रं, ' एषो वीतरागाणमित्यादि ' नमो वीतरागेभ्यः, तत्र ख्यतेऽनेनेति रागः, रागवेदनीयं कर्म, आप्तमनः क्वचिदन्निष्कंगपरिणामापादनात् रंजनं वा रागः, रागवेदनीयकर्मणापादितो ज्ञावोऽन्निष्कंगपरिणाम एव. वीतोऽपेतो रागो येषां ते वीतरागास्तेभ्यो नमः, एतच्च वीतदोषमोहोपलक्षणं, वीतद्वेषेभ्यो वीतमोहेभ्यः, तत्र द्विष्यतेऽनेनेति द्वेषः, द्वेषवेदनीयं कर्म, आप्तमनः क्वचिदज्ञानपरिणामापा-

दनात् द्रपण द्वेप, द्वेपकर्मापादितो प्रावोऽप्रीतिपरिणाम एव, एव मुह्यतेऽनेनेति मोहः, मोहवेदनीय कर्म, आत्मन क्वचिदज्ञानपरिणामापादनात्, मोहन वा मोहः, मोहवेदनीयकर्मपादितो भावोऽज्ञानपरिणाम एव, एतदुपलक्षणं वीतरागग्रहण, तथा चाह—‘सधनूण’ सर्वज्ञेभ्यः, नह्यवीतरागा एव अवीतद्वेपादयः सर्वज्ञा भवति, सर्व जानतीति सर्वज्ञास्तेभ्यो नमः, ये वीतरागास्ते सर्वज्ञा एवेति गतार्थं विशेषण, न छद्मस्थवीतरागाणामसर्वज्ञत्वात्, यद्येव ‘सर्वज्ञेभ्यः’ इत्येतावदेवास्तु अल वीतरागग्रहणेन, न, अवीतरागाणामपि सफुलशास्त्रविदामुपचारेण सर्वज्ञव्यवहारसिद्धेः, तद्व्यवहेदार्थं वीतरागग्रहणमिति एतद्विशेषणयैव, ‘देविदपूजिताण’ देवद्रूपजितेभ्यः, देवेन्द्राश्नादयस्तैः पूजिता समर्थ्यर्चितास्तेभ्यो नमः, आह—ये वीतरागा सर्वज्ञाश्च ते’ देवेन्द्रपूजिता एवेति, नोऽर्थोऽनेन विशेषणेन, न न मुमुक्षुवलिप्रभृतीनां केषांचित्पूजितत्वानुपपत्तेः, यद्येव देवेन्द्रपूजितेभ्यः इत्येतदेवास्तु, अल वीतरागादिग्रहणेन, नावीतरागादीनामपि गणधरादीनां देवेन्द्रपूजितत्वसिद्धेः, तद्व्यवहेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति एतद्विशेषणयैवाह—‘जहृष्टितवत्थुवादीण’ यथास्थितवस्तुवादिभ्यः, यथास्थितमग्निद्विषाप्यानग्निद्विषाप्यत्वादिना प्रकारेण स्थित वस्तु वादिनशीला

यथास्थितवस्तुवादिनस्तेभ्यो नमः. आह—ये वीतरागाः सर्वज्ञा देवैर्द्रपूजिताश्च ते यथास्थितवस्तु-
वादिन एवेति, न किञ्चिदनेन विशेषणेनासदभ्युपगमो व्यवहेदार्थत्वात्, तथाह्यस्त्येवंविधोऽसदभ्यु-
पगमः, किञ्च वीतरागादयोऽपि न यथास्थितवस्तुवादिनः, वस्तु वाचामगोचर इति वचनात्, यद्येवं
यथास्थितवस्तुवादिभ्य इत्येतावदेव चारु, नार्थो वीतरागादिग्रहणेन, न, साम्यतः पूर्वधरादेशपि य-
थास्थितवस्तुवादिवाच्यवहेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति. व्यवहेदश्चेह सर्वत्र गुणप्रकर्षत एवेति, त-
स्य तत्संपादने तदंतर्गुणानां तत्संपादनमेवेति न्यायख्यापनार्थमिति तु निराकरणार्थमेव. एभिश्च-
तुर्भिर्विशेषणपदैरुपायापगमातिशयादयश्चत्वारो मूलातिशया उक्ता वेदितव्यास्तद्यथा—अपायापग-
मातिशयो ज्ञानातिशयः पूजातिशयो वर्गातिशयश्च यथोद्देशमेव वेदितव्याः, तद्यथा—अनेनैव
क्रमेणैतेषां प्रावाः, तथाहि—वीतरागो भूत्वा सर्वज्ञो प्रवति, सर्वज्ञस्य च पूजातिशयसंभवस्तदनु-
धर्मदेशनेति, अनेनैव क्रमेणैतेषां प्राव इति. एतदविनाशविनश्चान्येऽपि देहसौगंध्यादयः प्रभूता
वेदितव्याः, ततश्च चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितेभ्यः परमात्मभ्यो नम इत्युक्तं भवति. अत एव सक-
लविशेषणार्थोपसंहारेणाह—‘ तेलोयगुरुणं अरुहंताणं प्रगवंताणंति ’ तैलोक्यगुरुभ्यः, तैलोक्य-

वासिसत्त्वेभ्यो गृणति शास्त्रार्थमिति त्रैलोक्यगुणस्तद्वृणाधिकत्वात्तन्माननीयत्वाद्वा तेभ्यो नमः, ए-
 तेनैव सन्निधनेनान्वर्थनाग्राह—अरुहेभ्यो भगवद्भ्य इति, न रोहति न भवाकुरोदयमासादयति
 कर्मबीजाभावादित्यस्त्वास्तेन्य, किं विशिष्टेभ्य ? भग समग्रैश्वर्यादिलक्षण स विद्यते येषां ते भ
 गवत्स्तेभ्यो भगवद्भ्यो नम इति एवभूताश्च ते समधिकृतातिशयभाजश्चरमदेहस्था अपि, ततो मु
 क्तिभावे जन्माकुरोदयान्नावात्, अत एवाह एतदुक्तार्थसूत्रानुवादकृत् 'जे एवमाश्र्वतीति' एव
 चानतरेण ग्रथेनेष्टदेवतानमस्कार, अनुवादकरणस्यापि श्रेयोभूतत्वेन तदारभे विघ्नविनायकोपशां
 तये मगद्वार्यो उक्तो वेदितव्य, ये वीतसगादिविशेषणविशिष्टा भगवत एवमिति वदयमाणमात्र
 दाते, अत्यर्थं व्यक्तमभिदधति, कथमित्याह—'इह खलु अणादिजीवे' इह खल्वनादिजीव,
 इह लोके खलुशब्दोऽवधारणार्थं, लोके एव, नालोके, अनादि सतत सनवस्थितो जीव आत्मा,
 सर्वथा असत सत्ताऽयोगात् अतिप्रसगात् विशिष्टशक्त्यसिद्धे, तथा 'अणादिजीवस्स भवे' अप
 नादिजीवस्य भव, भवत्यस्मिन् कर्मवशवर्तिन प्राणिन इति भव ससार किन्तुतोऽयमित्याह—
 'अणादिकम्मसजोगणिवत्तिण' अनादिकर्मसयोगनिवर्तित, अनादिश्चासौ कर्मसयोगश्च तत्कृत

इत्याह, नान्यथा, कर्मसंयोगमुक्तस्यैव केवलस्य तदयोगात् अहेतुकत्वापत्तेः, कृतकत्वेऽपि प्रवाह-
 स्तथाविधकालवदनादित्वाविरोधात्, अयमेव विशिष्यते—‘दुस्करूवे दुस्काणुबंधे’ दुः
 खरूपो दुःखफलो दुःखानुबंधः, तत्तद्दुःखरूपो जन्मजरामरणरोगशोकशोकपत्वात्, एतेषां च दुःख-
 त्वात्. तथा दुःखफलो गत्यंतरेऽपि जन्मादिज्ञावात्, तथा दुःखानुबंधोऽनेकभववेदनीयकर्मविहत्वा-
 त्. कस्तर्ह्यस्य प्रतीकार इत्याह—‘एतस्स एं वोढित्ति सुद्धममानु’ एतस्य प्रवस्य एमिति वा-
 क्यालंकारे व्यवहितिरुहितिः शुद्धधर्मात् ज्ञानदर्शनचास्त्रिरूपात् औचित्येन सातत्यसत्कारविधिसे-
 वितात्, अयं च श्रावकादेरप्यग्निग्रहफलनेन ज्ञेयः, अग्निग्रहज्ञावस्य सातत्येन ज्ञावादिति शुद्धध-
 र्मसंप्राप्तिः, कुत इत्याह—‘सुद्धधम्मसंपत्ती पावकम्मविगमानु’ शुद्धधर्मो यथोदितस्तस्य सम्यक्प्रा-
 प्तिः संप्राप्तिर्ज्ञावप्राप्तिरित्यर्थः. पापं कर्म मिथ्यात्वमोहनीयादि तस्य विगमो विशिष्टो गमः अपुन-
 र्बंधकत्वेन पृथग्ज्ञाव इति यावत्, तस्मात्पापकर्मविगमात्, अयं पुनः कुत इत्याह—‘पावकम्मवि-
 गमो तद्दामभवत्तादिज्ञावन्’ पापकर्मविगमो यथोदिततथाभव्यत्वादिज्ञावात्, अव्यत्वं नाम सिद्धि-
 गमनयोग्यत्वमनादिपारिणामिको ज्ञावः, तथा अव्यत्वमिति विशिष्टमेतत् कालादिभेदेनात्मनां बी-

जसिद्धिज्ञावात्, आदिशब्दात्कालनियतिकर्मपुरुषकारणपरिश्रद्ध, साध्यव्याधिकल्पत्वात्तथा प्रव्यत्वस्य विपाकसाधनान्याह—' तस्मै पुणु विवागसाहणाणि ' तस्य पुनस्तथाभव्यत्वस्य विपाकसाधनानि अनुज्ञावकारणानि, कानि तानीत्याह—' चतुर्णामर्हसिद्धसाधुकेवलप्रज्ञप्रथर्माणा शरणगमन प्रधानशरणोपगम इत्यर्थं महानय प्रत्यपायपरिदाणोपाय, तथा ' दुष्कमगरहा ' दुष्कृतेष्विदपरम्वगतेषु गद्दी अमर्तव्यबुद्धिसारा परसाद्विकी तथानिवेदनाप्रतिपत्तिदुष्कृतगद्दी अप्रतिहतेय कर्मानुवधापनयने इति कर्तव्या, तथा ' सुकडासेवण ' सुकृत्यस्य सति विवेके नियतज्ञाविनोऽखम्भावसिद्धे परकृतानुमोदनरूपस्यासेवन कुशलाशयनिमनमिति परिज्ञावनीय, कृतकारिस्तानुमतिज्ञेदन्निज्ञे हि पुण्यपापे, एभिस्तत्तथास्वाभाव्यात्साध्यव्याधिवत्तथाप्रव्यत्व परिपाच्यत इति, यत एवमत ' कायवर्मिण होउ कामेण ' यस्मादुक्तमदधिक्षततत्त्वसिद्धिरतोऽस्मात्कारणात्कर्तव्यमिदं वक्ष्यमाणं अवितुकार्मेन मोक्षार्थिना भव्यसत्त्वेन, कथं कर्तव्यमित्याह—' सया सुवर्णणिहाण ' सदा सर्वकाल सुप्रणिधान शोभनेन प्रणिधानेन, नात्र कालो नियम्यते, किंतु सुप्रणिधानमिति यदा यदा क्रियते तदा तदा सुप्रणिधान कर्तव्यमित्यर्थ, सुप्रणिधानस्य फलसिद्धौ

प्रधानांगत्वात्, उक्तं च—अणिधानकृतं कर्म । मतं तीव्रविपाकवत् ॥ सानुबंधननियमात् । शुभां-
 शाच्चैतदेव तत् ॥ १ ॥ इहं चैतदंगीकर्तव्यमित्याह—‘ भुज्जो भुज्जो संकिलेसे ’ कर्तव्यमिदं भू-
 योभूयः पुनः पुनः संक्षेपे सति तीव्ररागादिसंवेदनरूपे अरताबुत्पन्नायामिति यावत्, तथा ‘ ति-
 कालसंकिलेसे ’ त्रिकालं त्रिसंध्यं कर्तव्यमिदं असंक्षेपे प्रकृत्या कालगमने सति, यत्कर्तव्यं तदा-
 ह—‘ जावजीवं मे जगवंतो अरहंता सरणं ’ इति योगः, जावजीवं यावज्जीवितं मे मम भगवं-
 तः समग्रैश्वर्यादियुक्ता अर्हंतः शरणमिति योगः, अब यावज्जीवमिति कालपरिमाणं, परतो भंग-
 भयात्, पुनस्त्वधित्वेन परतोऽप्यधिकृतशरणस्येष्टत्वात्, अन एव विशेष्यंते ‘ अणुत्तरपुणसंभारा ’
 अनुत्तरः सर्वोत्तमहेतूत्कर्पापुणसंभारस्तीर्थिकरनामकर्मलक्षणो येषां ते, तथा त एव विशेष्यंते—
 ‘ अचिंतचित्तमणी ’ अचिंत्यचिंतामणयः, चिंतातिक्रान्तापवर्गविधायकत्वेन, त एव विशेष्यंते—
 ‘ भवजलहिपोद्या ’ भवजलधिपोतास्तद्वदुत्तारकत्वेन, त एव विशेष्यंते—‘ एगंतसरणा ’ एकां-
 तशरणाः सर्वोश्रितहितत्वेन, क एवंभूताः? किं वा एत इत्याह—‘ अरहंता सरणं ’ अर्हंतः श-
 रणं, तत्राशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यलक्षणपूजामर्हंतीत्यर्हंतः, ते मम शरणमाश्रय इति । ‘ तथा पही-

एजराभरणं सिद्धाभरणं ' इति योगः, तथा न केवलमर्हति किंतु सिद्धा शरणमिति, किंविशिष्टा इत्याह—प्रदीपजराभरणं प्रदीपे सदाऽपुनर्भावित्वेन जराभरणे येषां ते तथा, जन्मादिवीजाभावात् एत एव विशेष्यते—' अवेयकममलका ' अपेतकर्ममलका, अपेत कर्ममलको येषां ते तथाविधा, सर्वथा कर्मरहिता इत्यर्थः एत एव विशेष्यते—' पण्डवानाह ' प्रणष्टव्यानां धा प्रकर्षणं नष्टा दीणा व्यानाधा येषां ते तथा, सर्वव्यानाधावर्जिता इति ज्ञात एत एव विशेष्यते—' केवलजाणदसणा ' केवलज्ञानदर्शना केवले संपूर्णे ज्ञानदर्शने येषां ते तथाविधा सर्वज्ञा सर्वदर्शिन इत्यर्थः, एत एव विशेष्यते—' सिद्धिपुरवासिनः ' सिद्धिपुरे लोकांते वस्तुशील येषां ते तथा मुक्तिवासिन इति गर्भे, एत एव विशेष्यते—' एकरुमसुहसगया ' निरुपमसुखसगता निरुपमसुखेनाविद्यमानापेक्षेण सगता इति समासः, असांयोगिकानदयुक्ता इत्यर्थः एत एव विशेष्यते—' सवहा कयकिच्चा ' सर्वथा कृतकृत्या, सर्वथा सर्वै प्रकारै कृत कृत्य यैस्ते तथा निष्ठिनार्या इति ज्ञात क एवभूता ? किं वा एत इत्याह—' सिद्धा सरणं ' सिध्यतिस्मेति सिद्धा परमतत्वरूपास्ते मम शरणमाश्रय इति ' तथा पसतगभीरासया साधुसरणं ' इति योगः,

तथा न केवलं सिद्धाः शरणं, किंतु साधवः शरणमिति क्रिया, किंविशिष्टास्त इत्याह—प्रशंतः
 क्वांतियोगात्, गंजरीरोगाधतया आश्रयश्चित्तपरिणामो येषां ते प्रशंतगंजरीशयः, एत एव विशेषे
 ष्यंते—‘सावज्जजोगविरया’ सहावेद्येन सावद्यः सपापो योगो व्यापारः कृतादिरूपतस्माद्विरताः,
 तथा ‘पंचविहायराजाणां’ पंचविधमाचारं ज्ञानाचारादिभेदेभिन्नं जानंत इति पंचविधाचारजा-
 नकाः, एत एव विशेष्यंते—‘परोवयारणिरया’ परोपकारे एकांतिकात्यंतिकरूपे निरताः परोप-
 करणे रताः, एत एव विशेष्यंते—‘पढमाश्रणिदंसणा’ पद्मादीनि पंकोपत्तिजलस्थितिज्ञावेऽपि
 तदस्पर्शनेन कामभोगोपादेयैवमेव भाव इति निदर्शनानि येषां ते पद्मादिनिदर्शनाः, इति शब्दा-
 ञ्चरत्सलिलादिग्रहः, एत एव विशेष्यंते—‘जाणप्रयणसंगथा’ ध्यानाध्ययनाभ्यां एकाग्रचित्तानि-
 रोधस्वाध्यायलक्षणाभ्यां संगता ध्यानाध्ययनसंगताः, एत एव विशेष्यंते—‘विसुहमाएजावा’
 विशुध्यमानो विहितानुष्ठानेन भावो येषां ते विशुध्यमानभावाः, क एवंभूताः ? किं वा एत इत्या-
 ह—‘साहूसरणं’ तव सम्यग्दर्शनादिभिः सिद्धिं साधयंतीति साधवो मुनय इत्यर्थः, ते मम श-
 रणमाश्रय इति. ‘तद्वा सुरासुरमण्युअपूजिजुं केवलपणत्तो धम्मो जावजीव मे जगवं सरणं’ इ-

ति योग, तथा न केवल साधन शरण. किं तु केवलप्रज्ञतो धर्म इति समग्र निविशिष्ट इत्याह—सुरासुरमनुजै पूजित सुरासुरमनुजपूजित, सुरा ज्योतिष्कैर्मानिका, असुरा व्यतरजनपतय, मनुजा पुरुषविद्याधरा अयमेव विशेष्यते—‘ मोहतिमिरसुमाली ’ मोहस्तिमिरमिन् मोहतिमिर सहर्शनवारकृत्वेन, तस्याशुमालीयाशुमाली, तदपनयनादादित्यकल्प, अयमेव विशेष्यते—‘ रागदोसपरममतो ’ रागद्वेषौ विषमिन् रागद्वेषविष तस्य परममत्त, तद्भातिर्वेनेति भाव, अयमेव विशेष्यते—‘ हेतुसयलरक्षाणाम् ’ हेतु कारण प्रवर्तकत्वादिना सकलकल्याणाना सुदेयत्वा दीना, अयमेव विशेष्यते—‘ रम्भवणविभावसु ’ कर्मवचनस्य ज्ञानावरणीयादिसमुदयरूपस्य नित्रावसुरिन्नामिरिव तद्वाहकृत्वेन, अयमेव विशेष्यते—‘ साधको मिच्छभाजस्त ’ साधको निर्वर्तक सिद्धज्ज्ञानस्य सिद्धत्वस्य, तथातथा तत्सपादकत्वेन, कोऽयमेव किवेत्याह—‘ केवलपणतो धम्मो ’ केवलप्रज्ञा केवलप्रज्ञासिद्धिर्धर्म श्रुतादिरूप ‘ जावजीव मे जगव ’ यागज्जीवमिति पूर्वगत, मे मम जगवान् समग्रैश्चर्यादिगुणयुक्त शरणमाश्रय, एतच्चतु शरणगमन एकार्थसाधकत्वेन प्रवृत्ता नामाथपिरुद्धमेव, एष एव परमार्थ, ‘ चत्तारि सरण पवज्जामि, अरहते सरण पवज्जामि, सिद्धे

सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलपणत्तं धम्मं सरणं पवज्जामिचि ' चतु.शरणगमना-
 नंतरं दुःकृतगर्होक्ता, तामाह—' सरणमुवगच्छ य एतेसि ' इत्यादिना शरणमुपगतश्च सन्नेष ते-
 षामर्हदादीनां गर्हेद् दुःकृतं, किंविशिष्टमित्याह—' जश्रणं अग्रहंतेसु वा ' इत्यादि, यदिति दुष्कृ-
 तनिर्देशः, एमिति वाक्यालंकारे, अर्हत्सु वा अर्हद्विषयं वा, एवं सिद्धेषु वा आचार्येषु वा उपा-
 ध्यायेषु वा साधुषु वा साध्वीषु वा अन्येषु वा धर्मस्थानेषु वा सामान्येन गुणाधिकेषु माननीयेषु
 पूजनीयेषु तथा मातृषु वा पितृषु वा, अनेकजन्मापेक्षं बहुवचनं, बंधुषु वा भिषेषु वा उपकारिषु
 वा भुवेन वा जीवेषु मार्गस्थितेषु सम्यग्दर्शनादियुक्तेषु अमार्गस्थितेषु एतद्विपरीतेषु मार्गसाधने-
 षु पुस्तकादिषु अमार्गसाधनेषु खजादिषु यत्किंचिद्द्वितथ्यप्राचरितं अविधिपरिजोगादिना अनाच-
 रितव्यत्रियया अनेष्टव्यं मनसा पापं पापकारणत्वेन पापानुबंधितया विपाकभावेन सूक्ष्मं वा बादरं
 वा स्वरूपतः, कथमेतदाचरितमित्याह—मनसा वाचा कारयेन वा कृतं चात्मना, कारितं चान्यैः, अ-
 नुमोदितं वा परकृतं, एतदपि रागेण वा द्वेषेण वा मोहेन वा, अत्र जन्मनि जन्मांतरेषु वा अ-
 तीतेषु गर्हितमेतत् कुःसास्पदं दुःकृतमेतत्सधर्मवाह्यत्वेन उन्नितव्यमेतद्वेतया विज्ञातं मया क-

व्याणमिन् गुरुत्तगजद्वचनात्, भगवद्वचनशक्तौ प्राय इयमानुपूर्वो, इत्येवमुपन्यास, एवमेतदिति रो-
चित श्रव्या तथाविधस्मदयोपशमजया, तत मिमित्याह—अर्हत्सिद्धसमदा तानधिकृत्य गह्वं अ-
हमिदं तुलामीत्यर्थ, कथमित्याह—उ हृतमेतत् उग्रितव्यमेतत्, अत्र व्यतिकरे मित्रामि दुषम्
३ गारत्रय पाठ न्यास्याम्यार्थनिरोपत्वात्प्राप्तदौरेव न्याया, निर्युक्तिभारचनप्रामाण्यात्, आह
न निर्युक्तिभार—मितिमिन् महवत्तेवचित्तियदोसाणव्यायणे होइ मित्तियमेसाए छिन्ने छत्ति छगछा
मि अण्णाण कत्तिस्ममे पाप्मत्तियडेवेमि त उवममेण एमो मित्राहुक्कडपयक्कखो समासेण, अ-
त्रैतत्सुदत्तत्वात्तासम्यगभिमन्यमान आह—‘ हो न मे एसा सम्म गरिहा ’ इत्यादि, प्रप्तु ममैपा
नतरोदिता सम्यगर्हो ज्ञानरूपा भवतु मे अमरण नियम, ‘ अथिजेदत्तदवधरूपो गह्वोविषय इति
सामर्थ्यं नहुमत ममैतद् द्वय, इत्यस्मादिद्व्याप्यनुशास्ति उदितप्रपचगोजभृता, केषामित्याह—अर्हता
प्रगमता तथा गुरूणा कल्याणमित्राणामिति, प्रतिपन्नतत्वाना गुणाधिकविषयैव प्रवृत्तिन्याग्येत्येवमु-
पन्यास, प्रणिध्यतरमाह—‘ होन मे एण्हि सजोगो ’ प्रप्तु मम एभिरर्हदादिन्नि सयोग न
चित्तो योग इत्यर्थ, भवतु ममैपा सुशार्थना अर्हदादिसयोगविषया, प्रप्तु ममान नहुमान प्रार्थना

यां, भवतु मम इतः प्रार्थनातो मोक्षबीजं सुवर्णघटसंस्थानीयं प्रवाहतः कुशलानुबधिकमित्यर्थः, तथा 'पत्तेसु एएसु अहं सेवारहेसिया' प्राप्तप्वेतेषु अर्हदादिष्वहं सेवार्हः स्यां, अर्हदादीनामेवाज्ञाग्राही स्यामेतेषामेव प्रतिपत्तियुक्तः स्यामेवं निरतिचारं पारगः स्यां एतदाज्ञया, एवं सानुषंगा दुःकृतगर्हामन्निधाय सुकृतासेवनमाह—'संविग्गे जहा सत्तीए सेवेमि सुकमंति' इत्यादिना संविग्गः सन्न यथाशक्ति, किमित्याह—सेवे सुकृतं, एतदेवाह—अनुमोदे अहमिति प्रक्रमः सर्वेषामर्हतामनुष्ठानं धर्मकथादि, एवं सर्वेषां सिद्धानां सिद्धभावं अव्यावाधादिरूपं, एवं सर्वेषामाचार्योणामाचारं ज्ञानाचारादिलक्षणं, एवं सर्वेषां श्रावकाणां मोक्षासाधनयोगान् वैयावृत्यादीन्, एवं सर्वेषां देवानामिन्द्रादीनां, सर्वेषां जीवानां सामान्येनैव भवितुकामानामासन्नप्रव्यानां कल्याणाशयानां शुद्धानां शयानामेतेषां किमित्याह—मार्गसाधनयोगान् सामान्येन कुशलव्यापाराननुमोद इति क्रियानुवृत्तिः, भवंति चैतेषामपि मार्गसाधनयोगा मिथ्यादृष्टीनामपि गुणस्थानकत्वान्युपगमात्. अन्नन्निग्रहे सति प्रणिधिविशुद्धिमाह—भवतु ममैषानुमोदना अनंतरोक्ता सम्यग्विधिपूर्विका सूत्रानुसारेण सम्यक्शुद्धाशया कर्मविगमेन सम्यक्प्रतिपत्तिरूपा क्रियारूपेण सम्यग्निरतिचारा सन्निर्वहणेन कुतो

भवत्वित्याह—परमगुणयुक्ताहंदादिसामर्थ्यत, आदिशब्दात् सिद्धादिपग्रह, प्रार्थनाया सविषयतामाह—अचित्यराक्तियुक्ता हि ते भगवतोऽहंदादयो वीतरागा सर्वज्ञा प्राय आचार्यादीनामल्पे तद्वीतरागादित्यमस्तीत्येवमभिधान, तद्विषयापेक्षं त्वाह—परमकल्याणा आचार्यादयोऽपि परमकल्याणहेतवे सत्त्वानां तैस्तेरुपायै सर्व एवैते मूढश्चास्मि पाप, एतेषा विशिष्टाना प्रतिपत्तिप्रति अनादिमोहवासित ससारानादित्वेन अनभिज्ञो ज्ञवेत्, परमार्थतो ह्मिताहितयोरभिज्ञा स्यामहमेतत्सामर्थ्येन तथाऽहितनिवृत्त स्या, तथा हितप्रवृत्त स्यां, एवमाराधक स्या ज्ञचितप्रतिपत्त्या सर्वसत्त्वाना समधिन्या, किमित्याह—स्वहितमिति, इष्टामि सुकृत ३ एव वारत्रय पाठ, उत्तममेतत्सुकृतासेवन विशेषत पृथग्भूताना वनन्तेतृन्लदेवमृगोदाहरणात् परिज्ञावनीय सुत्रपाठे फलमाह—‘एवमेव सम्प पदमाणास्स’ एवमेतत्सूत्र सम्यक्पठत सर्वेगसार तथा ‘सुणमाणस्स’ श्रुएवत आकर्णयतोऽन्यसमीपात्, तथा ‘अणुपेक्षमाणस्स’ अनुपेक्षमाणस्यार्थानुस्मरणद्वारेण, किमित्याह—‘सिद्धिर्जीवति’ शिथिलीज्वति मदविपाकतया, तथा परिहीयते पुरुल्लापसरणेन, तथा—‘खियति’ क्षीयते निर्मूलत एवाशयविशेषाभ्यासद्वारेण, क इत्याह—‘असुहृक्कम्माणुवधा’ अ

शुभ्रकर्मानुबंधा भावरूपाः कर्मविशेषरूपा वा, ततः किमित्याह 'निरनुबंधे वा सुहकर्मसे' निरनुबंधं चाशुभं कर्म क्षयाद्वेषमास्ते 'ऋगसामन्त्रे सुहपरिणामेण' भग्नसामन्त्र्यं विपाकप्रवाहमंगीकृत्य शुभ्रपरिणामेन अनंतरोदितसूत्रप्रवनेन, किमिवेत्याह—'कयवद्धेवि य विसे अपफलेसिया' पाटकवद्धमिव विषं मंत्रसामन्त्र्येन अल्पफलं स्यात् अल्पविपाकमित्यर्थः; तथा 'सुहावणिजे सिया' सुखापनेयं स्यात्, फलत्वेनोक्तं, इदानीं सट्टपायसिष्ठिलक्षणमेतदग्निधातुमाह—'तद्वा आसग-
 लिजंतीत्यादि' आसकलीक्रियते आक्षिप्यत इत्यर्थः; तथा परिपोसिज्जाति' परिपोष्यंते प्रावोपच-
 येन, तथा 'णिमविज्जाति' निर्माप्यंते परिसमाप्तिं नीयंते. क इत्याह—'सुहकर्माणुबंधा' कु-
 शलकर्मानुबंधा इति प्रावः. ततः किमित्याह—'सोणुबंधसुहकर्म' सानुबंधं च शुभकर्म आत्यं-
 तिकानुबंधापेक्षं किंविशिष्टमित्याह—'पणिठं' प्रकृष्टं प्रधानं 'पणिठभावजियं' प्रकृष्टभावार्जितं शु-
 भभावार्जितमित्यर्थः; नियमफलदं प्रकृष्टत्वेनैव तदेवंभूतं किमित्याह—'सुप्पयुत्तेवि य महागदे'
 सुप्रयुक्त इव महागद एकांतकल्याणः 'सुहफले सिया' शुभफलं स्यादनंतरोदितं कर्म, तथा 'सुहपवत्तगे सिया' शुभप्रवर्तकं स्यादननुबंधेन, एवं 'परमसुहसाहगे सिया' परमसुखसाधकं स्या-

त, पारपर्येण निर्वाणप्रदमित्यर्थं यत एव 'अलं अपद्धिधमेय' अस्मात्कारणात् अप्रतिमधमेत
 द्द प्रतिमधरहितमनिदानमित्यर्थं 'असुहृन्नावनिरोहेण सुहृन्नावनिरोधेन अ
 शुभानुबन्धनिरोधेनेत्यर्थं, शुभन्नावनीजमिति कृत्वा एतत्सुत्र 'सुप्रणिधानं शोभनेन
 प्रणिधानेन' सम्म पन्थियच्च सोयच्च अपुण्येहियच्चति 'सम्यक्प्रशतात्मना पठितव्यमध्येतव्यं श्रोत
 व्यं तत्वाख्यानविधिना अनुप्रेक्षितव्यं परिभावनीयमिति 'न च दोष मे एसा अपुण्यमोदना सम्म
 विहिषुधिगा' इत्यादिना निदानत्वात्, अस्य च तद्वक्षणायोगात् अनीदृशस्य वानिदानत्वात् प्रार्थ
 नादेरपि निदानत्वप्रसगात्, तथा चागमविरोधात्, आरुगगोहिलाज्ज समाह्वितस्त्वत्तम दित्वित्यादि
 वचनश्रवणादित्यल प्रसगेन सूत्रपरिसमाप्तावसानमगलमाह—'एमो एमियणमित्राणमित्यादि'
 नमो नतनतेभ्य देवकपिवदितेभ्य इत्यर्थ, केन्य इत्याह—'परमगुरुनीतरागाण' परमगुरुनीत
 रागेन्य इति यावत् 'एमो सेसणमोकारहाण' नम शेषनमस्कारार्हेन्य आचार्यादिभ्यो गुणा-
 धिकेन्य इति भाव 'जयज सवणुसासण' जयतु सर्वज्ञासन कुतीर्थोपोहेन, 'परमसवोहीए सु
 ह्णिणो भवतु जीवा इति' परमसवोधिता प्रवसोधिता तथा सुखिनो प्रवतु मिथ्यात्वदोषनिवृत्त्या

जीवाः प्राणिन इति. अयं चारुण्यं पाठः ३. ' पावपडिघायगुणबीजाधाणसुत्तं सम्भत्तं ' पापप्रतिघा-
तेन अकुशलानुबन्धाश्रवव्यवहेदेन गुणबीजाधानं, ज्ञावतः प्राणातिपातविरमणमिति तत्त्वन्यासः,
तथानुबन्धतो विचित्रविपाकवत्कर्माधानमित्यर्थः, एतत्सूचकं सूत्रं पापप्रतिघातधर्मगुणबीजाधानसूत्रं
समाप्तमिति. पंचसूत्रकव्याख्यायां प्रथमसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

अधुना द्वितीयसूत्रव्याख्या प्रस्तूयते—अस्य चायमजिसंबंधः—इह धर्मगुणबीजमाहितं, त-
त्तद्वैचित्र्यात्तत्तत्कालादिनिमित्तभेदेन विपच्यते, एतदभिमुख्येन तत एव धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धोप-
जायते, तस्यां समुपजातायां यत्कर्तव्यं तदभिधातुमाह—' जायाए धम्मगुणपडिवत्तिसम्माए ' इ-
त्यादि, जातायां धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धायां ज्ञावतस्तथाविधकर्मक्षयोपशमेन भावयेत् एतेषां स्वरूपं
धर्मगुणानां प्रकृतिसुंदरत्वं जीवसंक्षेशविशुद्ध्यां आनुगाम्कत्वं ज्ञावतस्वासानुगमेन परोपकारित्वं त-
था पीडादिनिवृत्त्या परमार्थहेतुत्वं परंपरया मोक्षसाधनत्वेन, तथा दुस्सुचरत्वं सदैवानन्यासात्, भं-
गे दारुणत्वं जगवदाज्ञासंदनतो महामोहजनकत्वं धर्मदूषकत्वेन ऋशो दुर्लेभत्वं विपदानुबंधिविति

प्राव इति एवमुक्तेन प्रकारेण यथाशक्ति शक्त्यनुरूप न तन्यूनाधिकाभ्यां उचितविधानमेव शास्त्रोक्तेन विधिना अत्यतप्रावसारमहता प्रणिधानमनेन प्रतिपद्येत धर्मगुणान्, न रासप्रिकया प्रवृत्त्या अस्या विपाकदारुणत्वात्, किन्तुतांस्तानित्याह—‘त जहेत्यादि’ तद्यथा—स्थूप्राणातिपातविरमण स्थूरमृपावादविरमण स्थूरादत्तादानविरमण स्थूरैथुनविरमण स्थूरपरिग्रहविरमणमित्यादि आदिशब्दादुत्तरगुणपरिग्रह, आदावुपन्यासश्चैषा प्राप्ता दृढमेव प्राप्तेरिति, उक्तं च—सम्भूतमिदं लोके । पलियपुहुत्तेण सावने होज्जा ॥ चरणोवसम्मखयाण । सागस्सखनरा होति ॥ १ ॥ एव—अपडिक्खिणं सम्भत्ते । देवमाणुजजर्मेसु ॥ अणतरसेड्ढिवज्ज । एगन्नेवेण व सव्वाइ ॥ २ ॥ इत्यादि, ‘पम्भिवज्जिउण इत्यादि’ प्रतिपद्य पात्रने यतेत अधिभूतगुणानां, कथमित्याह—सदाज्ञाग्राहक स्यात् अध्ययनश्रवणाभ्यां, याज्ञा आगम उच्यते, सदाज्ञाभावक स्यात् अनुप्रेक्षाद्वारेण, सदाज्ञापस्तत्र स्यादनुष्ठानप्रति, किमेवमित्याह—याज्ञा हि मोहविपरममत्रस्तदपनयनेन, जल देषादिज्वलनस्य तद्विध्यापनेन, कर्मव्याधिचिकित्साशास्त्र तत्कारणत्वेन, कल्पपादप शिवफलस्य तत्साधकत्वेन तथा ‘वज्जेज्जा इत्यादि’ वर्जयेत् अधर्ममित्रयोग अकल्याणमित्रसवध

चितयेत अभिनवप्राप्तान् गुणान् स्थूराणातिपातविमलादीन्, अनादिभ्रवसंगतांश्च अगुणान् सदै-
वाविरतत्वेन उदग्रसहकारिवमधर्ममित्राणि अगुणान् प्रति उन्नयलोकगार्हित्वं तत्पापानुमत्यादि-
ना, अशुभयोगपरंपरा च अकुशलानुबंधतः, तथा 'परिहरिजा' इत्यादि, परिहरेत् सम्यग्लोकवि-
रुद्धानि तदशुजाध्यवसायादिनिबंधनानि, अनुकंपापरो जनानां माभूत्तेषामधर्मः, न विसयेद् धर्म-
न गर्हयेज्जनैस्त्वर्थः, संक्षेपश्रुत्येवैषा विंसाऽशुभभावत्वेन परमबोधिवीजं, तत्प्रवेषेण अबोधिरुद्रा-
मात्मन इति जनानां तन्निमित्तभावेन. तथा एवमालोचयेत् सूत्रानुसारेण न खड्वतः परोऽनर्थः,
अबोधिरुद्रात् तत्कारणभावाद्वा लोकविरुद्धत्वादिति. अंधत्वमेतत्संसारदृष्ट्यां हि तद्दर्शनाभावेन, ज-
नकमनिष्ठापातानां नरकाद्युपपातकारणतया, अतिदारुणं स्वरूपेण संक्लेशप्रधानत्वात्, अशुभानु-
बंधमत्यर्थं परंपरोपघातभावैनैतत्, तथोक्तं—लोकः खड्वाधारः । सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् ॥ त-
स्माद्धोक्कविरुद्धं । धर्मविरुद्धं च संत्याज्यं ॥ १ ॥ इत्यादि. तथा 'सोवज्ज' इत्यादि 'सेवेत धर्म-
मित्राणि विधानेन सत्प्रतिपत्त्यादिना, अंध इवानुकर्षकान् पातादिभ्रयेन, व्याधित इव वैद्यान् दुः-
स्वप्नयेन, दग्धि इवेश्वरान् स्थितिहेतुत्वेन, भीत इव महानायकानाश्रयणीयत्वेन, तथा न दूतो ध-

र्ममित्रसेवनात् सुदतरमन्यदिति कृत्वा बहुमानयुक्तं स्यात्, धर्ममित्रेषु आज्ञाशक्ती अदत्तायाम-
 स्या तेपामाज्ञाप्रतीञ्जरु, प्रदानकाले तेपामेवाज्ञाविधायक, प्रस्तुताया तेपामेव आज्ञानिष्पादक
 इत्यौचित्येन तेपामेव 'पमिवन्नेत्यादि' प्रतिपन्नधर्मगुणार्हश्च वर्तेत, सामान्येनैव गृहस्थानां सम्य
 गुचितेषु गृहिसमाचारेषु द्वादशव्रतेषु परिशुद्धानुष्ठानकरणेन मनोप्राक्काययोगैः परिशुद्धमनः क्रिय
 शास्त्रानुसारेण परिशुद्धवाक्क्रिय, अनेनैव परिशुद्धकायक्रिय अनेनैव, एतद्विशेषणमभिधातुमा
 ह—वर्जयेदनेकोपघातक सामान्येन गर्हणीय प्रकृत्या बहुक्लेश प्रवृत्तौ आश्रयतिविराधक परलोकरूपी
 डाकर समारभ अगारकर्मादिरूप तथा न चितयेत परपीप्ता सामान्येन न भावयेद्दीनता कस्यचि
 दसप्रयोगे न गणेरुर्ष कस्यचित् सप्रयोगे न सेवेत वितथाश्रिनिवेश अतत्वाध्यवसाय, किंतु उ
 चितमन प्रवर्तक स्याद्वचनानुसारेण, एव न प्रापेतानृतमन्याख्यानादि, न परूप निष्ठुर, न पैशू
 न्य परभ्रीतिहारि नानिवद्व विकथादि, किंतु हितमितप्रापक स्यात् सूत्रनीत्या, एन न हिस्याद्भू-
 तानि शुधिव्यादीनि, न गृहीयाददत्तं स्तोकमपि, न निरीक्षेत परदार रागत, न कुर्यादनर्थदम् अ
 पथ्यानाचरितादि, किंतु शुभकाययोग स्यादागमनीत्या, तथा 'लाभोचियदाणेत्यादि' तथा ला

प्रोचितदानः अष्टप्रागाद्यपेक्षया, तथा लाप्रोचितभोगः अष्टप्रागाद्यपेक्षया, लाप्रोचितपरिचारः
 चतुर्भागादिप्रव्यवपरिणामेन लाप्रोचितनिधिकारः स्यात् चतुर्भागाद्यपेक्षैव, उक्तं च लौकिकैः—
 पादमायान्निधिं कुर्यात् । पादं विनाय वर्धयेत् ॥ धर्मोपयोगयोः पादं । पादं भर्तव्यपोषणे ॥ १ ॥
 तथान्यैरयुक्तं—आयादर्थं नियुजित । धर्मे यद्वाधिकं ततः ॥ शेषेण शेषं कुर्वीत । यत्ततस्तुह्यै-
 हिकं ॥ २ ॥ इत्यादि, तथा अस्मंतापकः परिजनस्य स्यादिति वर्तते, शुभप्रणिधानेन गुणकरो य-
 थाशक्तिं प्रवस्थितिकथनशीलत्वेन अयुक्तं पापरः प्रतिफलनिरपेक्षतया निर्ममो भावेन प्रवस्थित्या-
 लोचनात् एवंगुणः स्यादित्याह—एवं यस्मात्तत्पालनेऽपि धर्मः जीवोपकारभावादेवान्यपालन इति
 जीवाविशेषेण, किमित्येतदेवमित्याह—सर्वे जीवाः पृथग्पृथग् वर्तन्ते स्वलक्षणजेदेन, किंतु मम-
 त्वं बंधकारणं लोभरूपत्वात्, उक्तं च—संसारान्बुनिधौ स्वस्व—कर्मोर्मिपरिघटिताः ॥ संयुज्यंते वि-
 युज्यंते । तत्र कः कस्य बंधवः ॥ १ ॥ तथा—अत्यायतेऽस्मिन् संसारे । भूयो जन्मनि जन्मनि
 ॥ सखो नैवास्यसौ कश्चि—द्यो न बंधुरनेकधा ॥ २ ॥ इत्यादि सर्वथा परिभाषनामात्रमेतत् स्व-
 जनो न स्वजन इति. 'तथा तेसु तेसु समाचारेषु इत्यादि गृहिस-

मुचितेष्विति वर्तते स्मृतिसमत्वागत स्यात् आभोगयुक्त कथमित्याह—अमुकोऽह देवदत्तादिना मा अमुककुल ईदृवाकाद्यपेक्षया, अमुकशिष्यो धर्मतस्तत्तदाचार्यापेक्षया, अमुकधर्मस्थानस्थित अणुव्रताद्यपेक्षया, न मम तद्विराधना साग्रत न मम तदारभो विराधनारम्भ, तथा वृद्धिर्ममैतस्य धर्मस्थानस्य एतदत्र सार, धर्मस्थान एतदालम्ब्यतमानुगामुक्त्वेन, एतद्विहित सुदरपरिणामत्वेन, असारमन्यत्सर्वमर्थजातादिति, विज्ञेयतोऽविधिग्रहणेन विपाकदारुणत्वात्, यथोक्त—पापेनैवार्थरागां ध । फलमाप्नोति यत्कचित् ॥ वडिशामिपवत्तत्तु । विना नाश न जीर्यति ॥ १ ॥ इति एतदेव मेवेत्याह—एवमाह त्रिलोकन्धु समुपदितपुण्यसभार परमकारुणिक, तथाप्रज्यत्वनियोगात् सम्यक्सुबुद्धौऽनुत्तरमोक्षधीजत, भगवान्नर्हत्सवविशेष इति एव समालोच्य तद्विरुद्धेषु अधिभूतधर्मस्थानाविरुद्धेषु समाचारेषु विचित्रेषु सम्यग्वर्तेत सूत्रनीत्या, प्रावमगलमेतद्विधिना वर्तन, तन्निष्पत्तेरधिकृतसमाचारनिष्पत्तिरिति 'तद्वा जागोरेतेत्यादि' तथा जागृयात् प्रावनिद्राविरहेण धर्मजागरया तत्तालोचनरूपया, को मम कालो वयोऽवस्थारूप, किमेतस्योचित धर्माद्यनुष्ठानं, असागरा विषयास्तुष्ट्या शब्दादयो नियतगामिनो वियोगांता विरसावसाना परिणामदारुणा, तथा प्रयानको

मृत्युर्महाप्रयजननः सर्वाभावकारी तत्साध्यार्थक्रियाप्रावात्, अविज्ञातागमनोऽदृश्यस्वभावत्वान्मृत्योः, अनिवारणीयः स्वजनादिवलेन, पुनः पुनरनुबंधी अनेकयोनिभावेन, धर्म एतस्यौषधं मृत्योर्व्याधिकल्पस्य, किंविशिष्ट इत्याह—एकांतविशुद्धो निवृत्तिरूपो, महापुरुषसेवितस्तीर्थकरादिसेवितः, सर्वहितकारी मैत्र्यादिरूपतया, निरतिचारो यथागृहीतपरिपालनेन परमानंदहेतुर्निर्वाणकारणमित्यर्थः, ' एमो इमेसेत्यादि ' नम एतस्मै धर्माय अनंतरोदितरूपाय, नम एतद्धर्मप्रकाशकेभ्योऽहर्द्वयः, नम एतद्धर्मपालकेभ्यो यतिभ्यः, नम एतद्धर्मप्ररूपकेभ्यो यतिभ्य एव, नम एतद्धर्मप्रतिपतृभ्यः आर्वाकादिभ्यः, इष्टाम्यहमेनं धर्मं प्रतिपत्तुमनेनैतत्पदापातमाह—सत्यमनोवाकाययोगैः, अनेन तु संपूर्णप्रतिपत्तिरूपं प्रणिधिविशेषमाह—भवतु ममैतत्कल्याणं अधिकृतधर्मप्रतिपत्तिरूपं परमकल्याणानां जिनानामनुभावतस्तदनुग्रहेणेत्यर्थः, सुप्रणिधानमेवं चिंतयेत्पुनः पुनः, एवं हि स्वाशयादेवैतन्निमित्तोऽनुग्रह इति. तथा एतद्धर्मयुक्तानां यतीनां अवपातकारी स्यात् आज्ञाकारीति ज्ञावः, प्रधानं मोहबेदनमेतत् तदाज्ञाकारित्वं, तन्मोहबेदनयोगनिष्पगतयेति हृदयं, एवं कुशलाज्यासेन विशुध्यमान एतत्सेवक इति प्रक्रमः, प्रावनयोत्तरूपया कर्मापगमेन हेतुना लुपैत्येतस्य धर्मस्य यो-

ग्यता, एतदेवेत्याह—तथा ससारविरक्त स्वदोषज्ञानया सविमो ज्ञाति मोक्षार्थी अममो मम
 (अहित अपरोपतापी परपीडापरिहारात्, विशुद्धो ग्रयादिभेदेन, विशुद्धमानजाग शुभ्रकण्डकवृ
 क्षेति साधुधर्मपरिज्ञानासुत्र समाप्त भावत साधुधर्मप्राप्त्युपायभूतार्थसूचक सूत्र समाप्त ॥ इति
 पचसूत्ररूपाख्याया द्वितीतसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

अधुना तृतीयसूत्रव्याख्या प्रनम्यते, अस्य चायमप्रिसवध, अनतरसूत्रे जाताया धर्मगुणप्र
 तिपत्तिश्रद्धाया यत्कर्तव्य तदुक्त, तच्च कुर्वता साधुधर्म परिज्ञावितो भगनि, तस्मिन् परिज्ञाविते य
 त्कर्तव्य तदभिधातुमाह—परिज्ञाविते साधुधर्मे अनतरसूत्रोदितेन विधिना यथोदितगुण ससार
 विरक्त सविम अमम अपरोपतापी विशुद्ध विशुद्धमानभाग सन् यतेत सम्यग्बिधिना अमु ध
 र्म प्रतिपत्तु कथमित्याह—अपरोपतापमिति त्रियाविशेषण, किमेतदाश्रीयत इत्याह—परोपता
 पो हि तत्प्रतिपत्तिविघ्न परोपतापो यस्माद्धर्मप्रतिपत्त्यतराय एतदेवाह—अपाय एवैष धर्मप्रतिप
 तौ परोपताप कथमित्याह—न खल्वकुशलारभतो हित, अकुशलारप्रश्न धर्मप्रतिपत्तावपि परोप

तापः, न चान्यस्तत्र प्रायोऽयं संभवतीति संज्ञविपरिहारार्थमाह—अप्रतिबुद्धौ कथंचित्कर्मवैचित्र्य-
तः प्रतिबोधयेन्मातापितरौ, ननु प्रायो महासत्त्वस्यैतावप्रतिबुद्धौ भवत इति कथंचिदित्याह, उन्नय-
लोकसफलं जीवितं प्रशस्यत इति शेषः. तथा समुदायकृतानि कर्माणि प्रक्रमान्बुद्धानि समुदाय-
फलानीत्यनेन नृयोऽपि योगाक्षेपस्तथा चाह—एवं सुदीर्घो वियोगः नवपरंपरया सर्वपापस्साकर्मि-
ति प्रक्रमः, अन्यथैवमकरणे एकवृद्धनिवासिशकुनतुल्यमेतच्चेष्टितमिति शेषः, यथोक्तं—वासवृद्धं
समागत्य । विगच्छति यथाम्भजाः ॥ नियतं विप्रयोगांत—स्तथान्नृतसमागमः ॥ १ ॥ इत्यादि, एत-
देव स्पष्टयन्नाह—उद्दामो मृदुः अनिवारितप्रसरः प्रत्यासन्नश्चाव्पायुस्त्वेन. तथा कुलभं मनुजत्वं
प्रवाब्धविति शेषः, अत एवाह समुद्रपतितरत्नलामनुब्धं अतिदुर्गपमित्यर्थः. कुत इत्याह—अन्य-
त्रवाः पृथिवीकायादिसंबंधिनः कायस्थित्या, यथोक्तं—असंखोसपिण्डसपिणीञ् एगिंदियाए
चउण्हं ता चेवन् अणंतावणस्सइन् बोधवा. एते च दुःखबहुला उत्कटासातवेदनीया मोहांध-
काराः, तदुदयतीव्रतया अकुशलानुबंधिनः प्रकृत्याऽसंचेष्टाहेतुत्वेन, यत एवासतः अयोग्याः शुद्ध-
र्मस्य चारित्र्यलक्षणस्य, योग्यं चैतन्मनुजत्वं किंविशिष्टमित्याह—पोतन्नृतं नवसमुद्रे तदुत्तारकत्वेन,

यत एवमतो युक्त स्वकार्ये नियोक्तु धर्मलक्षणं, कथमित्याह—सपरस्थगितिद्विडं छिडाणि प्राणा
 तिपाताविमणादीनि, तथा ज्ञानकरणधारमन्त्रीदण तदुपयोगत, तप पवनजगन अनरानाद्यालोच
 नतया, एव युक्त स्वकार्ये नियोक्तु, किमित्यत आह—क्षण एष दुर्लभ क्षण प्रस्ताम सर्वका
 र्योपमातीत एष, कथमित्याह—सिद्धिसाधकत्वेन हेतुनादेया चैषा जीवाना सिद्धिरेव, यन्नास्या
 सिद्धौ जन्म प्राप्नुर्भावलक्षणं, न जरा वयोहानिलक्षणं, न मरण प्राणत्यागलक्षणं, नेष्टवियोगस्त
 दभागात्, नानिष्टसप्रयोगोक्त एव हेतो, न क्लृप्तबुद्धारूपा, न पिपासा लदकेवारूपा, न वान्य
 कश्चिद्व्योप रीतोष्णादि, सर्वथाऽपरमत्र जीवस्थान अस्या सिद्धातिप्रक्रम अशुभरागादिर
 हितमेतदवस्थान, एतदेव विरोष्यते—शांत शिवमन्यामाधमिति, शांत शक्तितोऽपि क्रोधाद्यज्जावे
 न, शान्त सकलारिनाज्जात, अव्यामाध नि त्रियत्वेनेति ' विमरीञ्च य ' इत्यादि, विपरीतश्च म
 सारोऽस्या सिद्धेर्जन्मादिरूपत्वात्, मर्वोपद्रगलयोऽय यदाह—जरामरणदौर्गत्य—व्याधयस्तावदा
 सतां ॥ मन्ये जन्मापि वीरस्य । न्यूयोच्यस्त्रपाकः ॥ १ ॥ अत एवाह—अनमस्थितस्वप्नाव ससा
 र, अत्र बहु मुख्यप्यसुखी पर्यायत सदप्यसत् स्वप्न इव सर्वमास्थामावेनेति, यत एव तदलमल

प्रतिबंधेन संसारे, कुरुत ममानुग्रहं, कथमित्याह—उद्यत्तैर्न व्यवहेतुं संसारं शृणुं, अहमपि शु-
 ब्भाकमनुमत्या साधयाम्येतद्व्यवहेदनं, किमित्यत आह—निर्विघ्ने जन्ममरणाभ्यां संसारगामिभ्यां,
 समृद्ध्यति च मम समीहितं संसारव्यवहेदनं गुरुप्रभावेण, एवं शेषाण्यपि ज्ञार्यादीनि बोधयेदौचि-
 समृद्ध्यति च ततः सममेभिर्मातापितृदिभिः सेवेत धर्मं चारित्र्यलक्षणं. कथमित्याह—निराशंस
 त्योपन्यासेन, ततः सममनुमतिनिशासनं वीतरागवचनमित्यर्थः, ‘अबुध्माणेषु’
 एव सर्वदा दृढलोकपरलोकाभ्यां, एतत्परममुनिशासनं विदध्यात् यथाशक्ति शक्त्यनु-
 श्रयादि, अबुध्यमानेषु च मातापित्रादिषु कर्मपरिणत्या हेतुभूतया विदध्यात्—आयोपायशुद्धं स्व-
 सारेण तदुपकरणमर्थत्यागादीत्यर्थः, कारणे कार्योपचारात्, किंभूतमित्याह—आयोपायशुद्धं स्व-
 मत्या ततोऽन्यसंभूतिरायः कलांतरादिरूपायः, किमेतदेवं कुर्यादित्याह—कृतज्ञतैर्वैषा वर्तते करुणा
 च, किंविशिष्टेयमित्याह—धर्मप्रधानजननी जने शासनोन्नतिनिमित्तमित्यर्थः, ततोऽनुज्ञातः सन्
 मातापित्रादिभिरिति प्रक्रमः, प्रतिपद्येत धर्मं चारित्र्यलक्षणं. अन्यथैवमपि तदनुज्ञान्नावे अनुपपद्य ए-
 व ज्ञावत उपधायुक्तः स्यादित्यर्थः. उक्तं च—निर्माय एव भावेन । मायावांस्तु ज्ञेयत्वं क्वचित् ॥
 पश्येत्स्वपरयोर्यत्र । सानुबंधं हितोदयं ॥ १ ॥ एवं च धर्माश्रयमेव हितं सर्वसत्त्वानामिति. तथा

तथैव दुःस्वप्नादिकथनेन सपादयेद्धर्माश्रयन, सर्वथा अप्रतिपद्यमानात् अमुनापि प्रकारेण त्यजेत्ता-
 न्मातापित्रादीन्, अस्थानग्लानौषधार्थत्यागज्ञातेन, ज्ञातमुदाहरण, एतदेवाह—‘से जहेत्यादि-
 ना’ तद्यथा—ऋश्चिपुरुषो विवक्षित कथंचित्कातार गत सन् मातापितृसमेत, ज्ञार्याद्युपलक्षण
 मेतत्, तत्प्रतिनन्दो व्रजेत्, तयोर्मातापित्रोस्तत्र कातारे नियमघाती पुरुषमात्रासाध्य सन्नवदौषधो
 महांतक स्यात्, आतक सद्योघाती रोग, तत्वासौ पुरुष तत्प्रतिबन्धान्मातापितृप्रतिबन्धेन एवमा-
 लोचयेद्यदेतौ मातापितरौ न प्रवतो नियमत औषधमतरेणौषध विना, औषधभावे च सशय,
 कदाचिद्भवतोऽपि कालसहार्वेतौ मातापितरौ, तथा तेन वृत्त्याढादनादिना प्रकारेण सस्थाप्य तदौ-
 षधनिमित्त तयोर्मातापित्रोरौषधार्थं स्ववृत्तिनिमित्तं च आत्मवृत्त्यर्थं च त्यजन् साधु शोभन, कथ-
 मित्याह—एष त्यागोऽत्याग सयोगफलत्वात्, अत्याग एव त्यागो वियोगफलत्वात्, यदि नास्मैव त-
 त किमित्यत आह—फलमत्र प्रधान बुधानां पडितानां धीरा एतद्दर्शिनो निपुणबुद्ध्या फलदर्श-
 न, स ते इत्यादि स पुरुषस्तौ मातापितरौ औषधसपादनेन जीवयेत्, सभवत्येतदत एवाह—स
 सभवापुरुषोचित मे तद्यदुतेज त्याग इति एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनय इत्याह—एवमित्यादिना एव

शुक्लपादिको महापुरुषः परितसंसार इत्यर्थः, यथोक्तं—जस्म अवहो पोणल—परिग्रहो सेसल्लं संसारो ॥ सो सुक्कपक्खिं खलु । अहिगे पुन्न कएहपक्खीं ॥ १ ॥ किमयमित्याह—संसारकां-
 तारपतितः सन् मातापितृसंगत उपलक्षणमेतत् प्रार्थादीनां, धर्मप्रतिबद्धो विहरति, तयोर्मात्रापि-
 न्नोस्तत्र संसारकांतारे नियमविनाशकः अप्राप्तबीजादिपुरुषमात्रासाध्यः संभवत्सम्यक्तत्वाद्यौषधः मर-
 णादिविपाकः कर्मांतकः स्यात् क्लिष्टकर्मत्वार्थः. तत्रासौ शुक्लपादिकपुरुषः धर्मप्रतिबंधाद्धेतोः एवं स-
 मालोच्य विनश्यत एतौ मातापितरौ अवश्यं सम्यक्तत्वाद्यौषधविरहेण सम्यक्तत्वाद्यौषधाभावेन, तत्सं-
 पादनेन सम्यक्तत्वाद्यौषधसंपादने विभाषा कदाचिदेतत्संपादयितुं शक्यते, कदाचिन्नेत्येवंरूपा, का-
 लसहै चैतौ व्यवहरतः, तथा जीवनसंज्ञवान्निश्चयतु न, यथोक्तं—आयुपि बहूपसर्गे । वाताहत-
 सलिलबुद्बुदानित्ये ॥ बुच्चवस्य निःश्वसीति यः । सुप्तो वा यद्विबुध्यते तच्चित्रं ॥ १ ॥ तथा ते-
 न सौहित्यापादनप्रकारेण संस्थाप्य द्रवलोकांचितया तयोर्मातापित्रोः सम्यक्तत्वाद्यौषधनिमित्तं
 विशिष्टगुर्वादिज्ञावेन धर्मकथादिज्ञावात् स्ववृत्तिनिमित्तं च कृत्यकरणेन हेतुना त्यजन्संयमप्रतिपत्त्या
 तौ मातापितरौ साधुधर्मशीलः सिद्धौ सिद्धविषये, किमित्येतदेवमित्याह—एष त्यागोऽत्यागस्तत्त्व-

ज्ञावनातस्तद्धितप्रवृत्ते अत्याग एव त्यागो मिथ्यात्वाभावनातस्तदहितप्रवृत्ते, तत्तत्फल सानुबधमत्र
 प्रधान बुधाना परमार्थत परमार्थेन धीरा एतद्द्वारेन आसन्नभव्या नान्ये, स ते इत्यादि, स शुक्ल
 पादिक पुरुषस्तौ मातापितरौ सम्यक्त्वाद्यौपधसपादनेन जीवयेदात्यतिक, कथमित्याह—अभरण
 मरणावध्यवीजयोगेन चरममरणमध्यकारणसम्यक्त्वादियोगेनेत्यर्थ, सन्नवत्येतदत एवाह—सभवा
 त्पुरुषोचितमेतद्यदुक्तैर्नैव तस्याग इति किमित्यत आह—^७प्रतिवारौ मातापितरौ इति कृत्वा ए
 प धर्म सता सत्पुरुषाणा, जगवानत्र ज्ञात महावीर एव परिहरन् गर्जामिग्रहप्रतिपत्त्या अकुशला
 नुनधिन् तथा कर्मपरिणत्या मातापितृशोक प्रव्रज्याग्रहणोद्भवमित्युक्त च—अह सत्तममि मासे ।
 गज्ज्जो चैवजिगह गिएहे ॥ एाह समणो होह । अम्मापियरे जियतमि ॥ १ ॥ प्रस्तुतनिग-
 मनायाह—एवमपरोपताप सर्वथा सम्यक्प्रव्रजेदिति योग विधिशेषमाह—सुगुरुसमीपे नान्यत्र,
 पूजित्वा जगवन्तो महावीर जिनान् तथा साधून् यतीन् तोषित्वा विप्रवोचित कृपणादीन् दु खितस
 त्वानित्यर्थ, सुप्रयुक्तावश्यक समुचितेन नेपथ्यादिना स विशुद्धनिमित्त प्रतियोग समन्निवासितो
 गुरुणा गुरुमन्त्रेण विशुद्ध्यमानो महता प्रमोदेन लोकोत्तरेण सम्यग् ज्ञावदनादिना शुद्ध्या प्रव

जेत, किमुक्तं प्रवर्ति? लोकधर्मैर्भ्यः संबलेभ्यः लोकोत्तरधर्मगमनेन प्रकर्षेण प्रवर्जोदित्यर्थः, एषा जिनानामाज्ञा यदुतैवं प्रवर्जितव्यं, द्रव्यं च महाकव्याणेति कृत्वा न विराधितव्या बुधेन नान्यथा कर्तव्येत्यर्थः कस्मादित्याह-महानर्थभयात्, नाज्ञाविगधनतोऽन्योऽनर्थः, अर्थवत्तदागधना, इत्यत एवाह-सिद्धिकांक्षिणा मुक्त्यर्थिनेति, न खट्वाज्ञागधनातोऽन्यः सिद्धिपथ इति प्रावनीयं, प्रव्रज्या-ग्रहणविधिसूत्रं समाप्तं, तत्ततः प्रव्रज्याग्रहणविधर्थसूचकं समाप्तं सूत्रं. इति पंचसूत्रकव्याख्यायां तृतीयसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

सांप्रतं चतुर्थसूत्रव्याख्यास्यते, अस्य चायमन्त्रिसंबन्धः-अनंतरसूत्रे साधुधर्मे परित्राविते यन् कर्तव्यं तदुक्तं, तच्च विधिना प्रव्रज्यादौ ग्राह्यतत्, अस्याश्रयांमभिधातुमाह-स एवमन्त्रिपवर्द्धे स माणे सुविहिन्नावतो किरियाफलेण जुज्जतीत्यादि, स प्रस्तुतो मुमुक्षुः एवमुक्तेन विधिना अन्निप्रव्रजितः सन् सुविधिभावतः कारणात् क्रियाफलेन युज्यते, सम्यक् क्रियात्वादधिकृतक्रियायाः, स एव विशेष्यते-विशुद्धचरणो महासत्त्वः, य एवंभूतः, अतो विपर्ययमिति मिथ्याज्ञानरूपं, एतदत्रावे

विपर्ययाभावो अग्निप्रेतसिद्धिः सामान्येनैव, कुत इत्याह—उपायप्रवृत्ते, इयमेव कुत इत्याह—
 नाविपर्ययस्तोऽनुपाये प्रवर्तते, इयमेवाविपर्ययस्तस्याविपर्ययस्ततो यदुतोपाये प्रवृत्तिरन्यथा तस्मिन्नेव
 विपर्यय, एवमपि किमित्याह—उपायश्चोपेयसाधको नियमेन कारण कार्यव्यभिचारीत्यर्थ एत
 ज्ञानस्वप्नावस्य तत्कारणत्वायोगादतिप्रसगात्, एतदेवाह—तत्स्वतत्त्वत्याग एवोपायोऽन्यथा स्वमु
 पेयमसाध्यत कुत इहातिप्रसगात्, तदसाधकत्वाविशेषेणानुपायस्याधुपायकत्वप्रसगात्, न चैव व्य
 वहारोहेद आरम्भनीय इत्यर्थ, निश्चयमतमेतदिति सूक्ष्मबुद्धिगम्य, सेसमेत्यादि, स एव समन्नि
 प्रव्रजित समलोष्टकाचन सन् समरात्रुमित्र एव निवृत्ताग्रहस्तु ख अतः स प्रशमसुखमेत अधि
 कारितया सम्यक् शिदामादत्ते ग्रहणासेवनारूपा, कथमित्याह—गुरुकुलनासी अनेन गुरुप्रतिगच्छ
 तद्वहुमानात्, विनीतो गह्याविनयेन, वृत्तार्थदर्शी तत्त्वार्थदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हिततत्त्वमि
 ति मन्यते वचनानुसारित्वात्, वचन च—एणस्स होइ प्रागी । विसयरुं दसणे चरिस्से य ॥
 धणा आचकहाए । गुरुकुलवास ए मुचति ॥ १ ॥ स खड्गव सुश्रुपादिगुणयुक्त, सुश्रुपाश्रवण
 ग्रहणधारणाविज्ञानोहापोद्धतत्वाभिनिवेशा प्रज्ञागुणा इत्येतद्युक्त, तत्वाग्निनिवेशाद्विधिपर, तत

किमित्याह—परममंत्रो रागादिविषम्वतयेति कृत्वा अधीते सूत्रं पाठश्रवणाभ्यां. किंविशिष्टः सन्नि-
 त्याह—बद्धलक्ष्मो अनुष्ठेयं प्रति आसंसाविप्रमुक्तः ब्रह्मलोकाद्यपेक्षया, आद्यतार्थी मोक्षार्थी, अत
 एव स एवंभूतः, तत्सूत्रमवैति सर्वथा याथातथ्येन, ततः किमित्याह—ततोऽवगमात् सम्यग्भियुजते
 तत्सूत्रं, एतद्वीराणां शासनं, यदुतैवमधीतं सम्यग्भियुक्तमिति. अन्यथा अविध्यध्ययने अनियोगः,
 नियोगादन्योऽनियोगः, विपर्ययान्नियोग इत्यर्थः. अत एवाह—अविधिगृहीतमंत्रज्ञातेन तत्रापि
 गृह्यादिज्ञावादिपर्ययात् योग एव, अनाराधनायामेकांतेन प्रवृत्तस्य न किंचिदिष्टमनिष्टं वा फलं मो-
 क्षान्मोक्षादि सदनुष्ठानं हि मोक्षफलमेव, यथोक्तं—श्रावणस्य फलं मोक्षः । प्रधानमितरपुनः ॥
 तत्त्वतोऽफलमेवेह । ज्ञेयं कृपिपलावत् ॥ १ ॥ भगस्याथुन्मादाद्येव, यथोक्तं—उन्मादंवल्लभेजा
 —रोगातंकं वपाज्जोदीहं ॥ केवलपणत्तानुं । धम्मानुं वा विसंभेज्जा ॥ १ ॥ न पुनरसम्यक्त्व-
 मेव, कथमवानाराधनायां न किंचिदित्याह—तदनांजतो ध्रुवं तत्त्वतस्तस्यानारंज्जात्. न चान्यस्मि-
 न्नेवोद्भवत्यतिप्रसंगात्. इद्वैव लिंगमाह—अत्रानाराधनायां मार्गदेशनायां तात्त्विकायां दुःखं श्रुत्व-
 तो प्रवत्युक्तं च—शुद्धदेशना हि कृद्रसत्वमृगयूथसंत्रासनसिंहनादः, तथा अवधीरणा मनाग्लघु

तरङ्गमणो न दुःख तथा अश्रुतिपच्छित्ततोऽपि लघुतरङ्गमिणो नावधीरणा, तत किमित्याह—नैव
 मनाराधनयाधीतमधीते सुत्र तत्त्वत, कुत इत्याह—अगमविरहेण मम्यगववोधाप्राप्तेन नैषा मा
 र्गगामिन एकातमनाराधना भवति, सम्यक्त्वादिभावे सर्वथा सत्क्रियायोगात् अत एवाह—विरा
 धनेत्यादि विराधनाप्रमादध्ययनस्य अनर्थमुक्त्वा उन्मादादिप्राप्तेन, अयं च गुरुतरङ्गोपापेक्षया
 हेतु, पारपर्येण मोक्षागमेवेत्यर्थं कुत इत्याह—तस्यारम्भाद् ध्रुव मोक्षागमनस्यैवारम्भात् कटकज्ज्व
 रसन्मोहयुक्तस्यैव सद्वचनि एतन्नावे लिङ्गमाह—अत्र विराधनाया सत्या मार्गदेशनायां पारमार्थि
 काया अनभिनिवेशा श्रूयवतो भवति, हेयोपादेयतामधिकृत्य यथाह—सतेषु सप्रलम्बधनधिरवन्मू
 कवच्च रूपादिषु तथा सन्मोहादिति, तथा प्रतिपत्तिमात्र मनाविराधकस्य नानभिनिवेश, तथा कि
 याप्राप्त्यपतरविराधकस्य न प्रतिपत्तिमात्र, एव किमित्याह—एवमपि विराधनयाधीतमधीत सुत्र ज्ञा
 वत, कुत इत्याह—अवगमलेशयोगत सम्यगववोधलेशयोगेन, अयं सवीजो नियमेन विराधक
 सम्यग्दर्शनादियुक्त इत्यर्थं कुत इत्याह—मार्गगामिन एवैषा विराधना प्राप्तवीजस्येति ज्ञात, न
 सामान्येनैव वित्पपायग्रहण स्यात् निरुपग्रमक्लिष्टकर्मवत्, निरुपायो यथोदित मार्गगामीति प्रक

मः, एतदेवाह—सूत्रोक्तकारी भवति सवीजो निरपायः प्रवचनमातृसंगतः सामान्येन तद्युक्तः, विशेषेणैतदेवाह—पंचसमितः त्रिगुप्तः, ईर्यासमित्याद्याः समितयः पंच, मनोगुल्याद्याश्च तिस्रो गुप्त-
य इति सम्यग्ज्ञानपूर्वकमेवमित्याह—अनर्थपरश्चास्त्रिप्राणरक्षणेन एतस्यागः प्रवचनमातृत्यागः
सम्यगेव तद्धि जानातीति योगः. कस्यानर्थपर एतस्याग इत्याह—अव्यक्तस्य प्रावचालस्य, के-
नोदाहरणेनेत्याह—शिशुजननीत्यागज्ञातेन, शिशोर्वालस्य जननीत्यागोदाहरणेन. स हि तस्या-
गाद्धिनश्यति. व्यक्तोऽत्र क इत्याह—व्यक्तोऽत्र प्रावचितायां केवली सर्वज्ञः एतत्फलभूतः प्रवचन-
मातृफलभूतः सम्यग्भावपरिणत्या एतद्विजानात्यनंतरोदितं, एतदेवाह—द्विविधया परिज्ञया झपरिज्ञ-
यापरिज्ञया च तत्त्वबोधमात्ररूपाः प्रत्याख्यापरिज्ञा तद्गर्भक्रियारूपा ‘तहा आसासेत्यादि’ तथा
आश्वासप्रकाशदीपं दीपं वा सम्यग्विजानातीति वर्तते, किं विशिष्टमित्याह—स्पंदनस्थिरादिज्जदेद इह
प्रवाब्धाश्वासदीपः मोहबंधकारे दुःखगहने प्रकाशदीपश्च, तत्राद्यः स्पंदनवानस्पंदनवांश्च प्लवनवान-
प्लवनवांश्चेत्यर्थः. इतरोऽपि स्थिरोऽस्थिरश्च अप्रतिपाती प्रतिपाती चेत्यर्थः. अयं च यथासंख्यं मनु-
ष्ये द्वायोपशमिकदायिकचारित्ररूपः द्वायोपशमिकदायिकज्ञानरूपश्च, उभयबाधो नाक्षेपेणेषि-

छये सप्रत्यपायत्वात्, चरमस्तु सिद्ध्ये नि प्रत्यपायत्वात् सम्यगेतद्विजानाति, न केवल विजानानि
 अस्पदनवत् स्थिरार्थमुद्यम करोति सूत्रनीत्या, कथमित्याह—यथाशक्ति शक्यनुरूपमसम्भ्रातो ब्राति
 रद्वित, अनुसुक औत्सुक्यरहित फलप्रति अससक्तयोगाराधको ब्रवति, नि सपत्नश्रामण्यव्यापार
 कर्तो सूत्रानुसारित्वात्, सूत्र च—‘जोगो जिणसासणम्मि दुक्कल्लया पडजतो अणोणमनाहतो
 असवतो दोइ कायवो’ एवमुत्तरोत्तरयोगसिद्ध्यर्थं धर्मव्यापारसिद्ध्ये इत्यर्थं किमित्याह—सुव्य
 ते पापकर्मणा तत्तज्जुणप्रतिबध्देन, इत्येव विशुद्ध्यमान सन् आभ्रग आजन्म ससार वा जावन्नि
 या निर्वाणसाधिकामाराधयति, निष्पादयत्यौचित्यारम्भनिर्वहणरूपा, तथा प्रथमसुखमनुभजति ता
 त्विक कथमित्याह—अपीडित सयमतप क्रियया आश्रवविरोधानशनादिरूपया, तथा अव्ययित
 सन् परीषहोपसर्गै क्षुद्रदन्त्यादिभि, कथमेतदेवमिति निदर्शनमाह—व्याधितस्य सुप्तियाज्ञातेन
 रोगितस्य शोभनक्रियोदाहरणेन, एतदेवाह—‘से जहेत्यादि’ तद्यथा—कश्चित्सत्त्वो महाव्या
 धिगृहीत कुष्टादिग्रस्त इत्यर्थ, अनुभृततद्देदन अनुभृतव्याधिवेदन विज्ञाता स्वरूपेण वेदनाया
 कशुगृहीत कलूयनकारिविधिपर्यस्तो निर्विषस्तत्त्वतस्तद्देदनयेति प्रथम, तत किमित्याह—सुवैद्य

चनेन हेतुभूतेन सम्यग्भवपरीत्येन तं व्याधिमवगम्य यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजादिलक्षण-
 क्षणेन प्रपन्नः सुक्रियां परिपाचनादिरूपां निरुद्धयद्दृष्टाचारः सन् प्रत्यपायप्रयात्तष्टातुबुध्यभोजी
 व्याध्यनुगुण्यतः, अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधितो रोगाद्यपगमेन निवर्तमानवेदनः कंठ्वाद्य-
 भ्रावात् समुपलभ्यारोग्यं तदुपलब्धेन प्रवर्धमानतद्भावः प्रवर्धमानारोग्यभावः तद्वान्नवृत्या आरोग्य-
 लान्ननिर्वृत्या तत्प्रतिबंधात् आरोग्यप्रतिबंधाद्धेतोः शिराक्षयादियोगेऽपि शिरावेधकारपातकभावेऽपी-
 त्यर्थः व्याधिसमारोग्यविज्ञानेन व्याधेः सम्यग् यदारोग्यं तदवबोधेनेत्यर्थः, किमित्याह—दृष्टापत्ते-
 रारोग्यनिष्पत्तेर्हेतोरनाकुलभावतया निबंधनान्नावात्, तथा क्रियोपयोगेन हति कर्तव्यताया बोधेन
 हेतुना अपीडितः अव्यथितो निर्वातस्थानासनौषधपानादिना, किमित्याह—शुभ्रक्षेत्रेभ्यः प्रशस्तभा-
 वरूपया वर्धते वृद्धिमाप्नोति, तथा वैद्यं च बहुमन्यते महापायनिवृत्तिहेतुरयं ममेति सम्यग्ज्ञानात्,
 एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः, एवमित्यादि, एवं कर्मव्याधिगृहीतः प्राणी, किंविशिष्ट इत्याह—अनुभूत-
 जन्मादिवेदनः आदिशब्दाज्जगमरणादिग्रहः, विज्ञाता दुःखरूपेण जन्मादिवेदनया, ननु तत्रैवा-
 शक्त्या विपर्यस्त इति, ततः किमित्याह—निर्विण्णस्तत्त्वतः, ततः जन्मादिवेदनायाः, किमित्याह—

सुगुरुवचनेन हेतुना अनुष्ठानादिना तमवगम्य सुगुरु कर्मव्याधि च पूर्वोक्तविधानतः, तृतीयसूत्रो
 तेन विधानेन प्रपन्न सच सुक्रिया प्रव्रज्या निरुद्धप्रमादाचारो यदृढया अस्मरशुद्धजो सयमानु
 गुणेन, अनेन विधिना मुच्यमान कर्मव्याधिना निवर्तमानेष्टवियोगादिवेदनस्तथा मोहनिवृत्त्या,
 किमित्याह—समुपलब्ध चरणारोग्य सदुपलब्धेन प्रवर्धमानशुभभाव प्रवर्धमानचरणारोग्यभावात्,
 बहुतरकर्मव्याधिविकारनिवृत्त्या तद्धाभनिवृत्त्या तत्प्रतिवधविशेषात् चरणारोग्यप्रतिवधविशेषात् स्वा-
 न्नाविकारकारणात्परीपहोपसर्गप्राप्तेऽपि ह्रुद्विव्यादिव्यसनभावेऽपि तत्प्रसवेदनात्सम्यग्ज्ञानाद्वेत्तो, त
 था कुशलाशयवृद्ध्या दायोपशमिकभाववृद्ध्या स्थिराशयत्वेन चित्तस्थैर्येण हेतुना, तथा धर्मोपयोगा
 त् इतिकर्तव्यतामोधात्कारणात् सदा स्तिमित प्रावृद्धं विरहित प्रशात, किमित्याह—तेजोलेख्यया
 शुभप्रज्ञावरूपया वर्धते वृद्धिमुभभवति, गुरु च बहुमन्यते प्रावैद्यकल्प, कथमित्याह—यथोचित
 मौचित्येन अस्मगप्रतिपत्त्या स्नेहरहितस्तदप्रावप्रतिपत्त्या, किमस्या उपन्यास इत्याह—निसर्गप्रवृ
 त्तिप्राप्तेन सांसिद्धिकप्रवृत्तित्वेन हेतुना, एषाऽस्मगप्रतिपत्तिर्गुर्वा व्याख्याता प्रगवद्भि, किमित्यत
 आह—भावसारा तथौदयिकप्रावविरहेण विशेषतः अस्मगप्रतिपत्ते इहैव युक्त्यतरमाह—प्रगव

ब्रह्मानेन अचिंत्यचिंतामणिकल्पतीर्थकरप्रतिबंधेन, कथमयमित्याह—यो मांप्रतिमन्यते प्रावतः स गुरुमित्येवं तदाज्ञा जगवदाज्ञा, दृढं तत्वं व्यवस्थितं. अन्यथेत्यादि, अन्यथा गुरुब्रह्मानव्यतिरेकेण क्रियाव्यक्रिया प्रत्युपेक्षाणादिरूपा, अक्रिया सत्क्रियातोऽन्या, किं विशिष्टेत्याह—कुलत्रयनारीक्रियासमा दुःशीलवनिनितोपवाराक्रिया प्रत्युपेक्षाणादिरूपातुल्या, ततः किमित्याह—गार्हता तत्त्ववेदिनां विडुषां, कस्मादित्याह—अफलयोगतः, दृष्टफलादन्यफलं मोक्षात्सांसारिकमित्यर्थः. तद्योगात्, ए. तदेव स्पष्टयन्नाह—विपान्नतृप्तिमत्र ज्ञातमद्वयं विपाकदारुणं विराधनासेवनात्, एतदेवाह—आवर्त एतत्फलं, आवर्तते प्राणिनः अस्मिन्नित्यावर्तः संसारः स एव तत्त्वतस्तत्फलं विराधनाविपजन्यं, किं विशिष्ट आवर्त इत्याह—अशुभानुबंधः, तथातया विराधनोत्कर्षेण, एवमफलं गुर्वब्रह्मानमभिधाय तद्ब्रह्मानमाह—आयत इत्यादिना, आयतो गुरुब्रह्मानः साध्यपर्यवसितत्वेन दीर्घवादायतो मोक्षः स गुरुब्रह्मानं गुरुप्रावप्रतिबंध एव मोक्ष इत्यर्थः. कथमित्याह—अबंध्यकारणत्वेन मोक्षप्रत्यप्रतिबद्धसम्यग्हेतुत्वेन, एतदेवाह—अतः परमगुरुसंयोगः, अतो गुरुब्रह्मानातीर्थकसंयोगः, ततः संयोगादितस्तात्संबंधत्वात् सिद्धिरसंशयं मुक्तिरेकांतेन, यतश्चैवमतः, एषोऽब शुभोदयः गुरुब्रह्मानः,

कारणे कार्योपचारात्, अयमेव विज्ञेय्यते—प्रकृततदनुवध प्रधानशुभोदयानुवध तथातथाराधनो
 त्कर्षेण, तथा प्रवव्याधिचिकित्समगुरुहुमान एव हेतुफलप्रावात्, न इत सुदर प० गुरुमहुमाना
 त्, उपमात्र न विद्यते गुरुहुमाने सुदरत्वेन भगवद्बहुमानादित्यप्रिप्राय स एव प्रज्ञ स तावद्
 धिस्तप्रव्रजित, ए० प्रज्ञ विमलविवेकात्, एवभाव विवेकामावेऽपि प्रकृत्या ए० परिणाम सामा
 न्येन गुर्वप्रावेऽपि क्षयोपशमाम्मानुपवत्, यथोक्त—विवेकशुभप्रावपरिणामा वचनगुरु तदप्रावेषु
 यमिनामिति एवमप्रतिपत्तित सन् वर्धमानस्तेजोलेश्यया नियोगत शुभप्रावरूपया किमित्याह—
 दादशमासिकेन पर्यायेण एतावत्कालमानया प्रव्रज्जायेत्यर्थ, अतिक्लामति मर्वदैव तेजोलेश्यया सा
 मान्येन शुभप्रावरूपा, क एवमाहेत्यादि, एवमाह महामुनिर्भगवान्महावीर, तथा चागम—जे
 द्रमे अज्जात्ताए समणा णिग्गथा एतेण कस्म तेजलेस विर्ध्वयति ? गोयमा ! मासपरियाए समणे
 णिग्गथे वाणमतराण देवाण तेजलेस विर्ध्वयइ एव उमासपरियाए समणे णिग्गथे असुरिदव
 ज्जियाण प्रवणवासीण देवाण तेजलेसं विर्ध्वयइ, तिमासपरियाए समणे णिग्गथे असुरकुमारे
 दाण देवाण तेजलेस ।वर्ध्वयइ, चउमासपरियाए समणे णिग्गथे गह्गणएणक्कतताराखाण जो

शसिआणं तेजलेसं विद्वयंति, पंचमासपरियाए समणे णिगंथे चंदिमसूरियाणं जोइसिदाणं तेजलेसं विद्वयंति. षमासपरियाए समणे णिगंथे सोहमीसाणं देवाणं तेजलेसं विद्वयंति. सत्तमासपरियाए समणे णिगंथे सणकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेजलेसं विद्वयंति. अठमासपरियाए समणे णिगंथे वंभलोगलंतगाणं देवाणं तेजलेसं, नवमासपरियाए समणे णिगंथे महासुक्कसहस्साराणं देवाणं तेजलेसं, दसमासपरियाए समणे णिगंथे आरणाच्चुयाणं देवाणं तेजलेसं, एकासमासपरियाए समणे णिगंथे गेवेज्जाणं देवाणं तेजलेसं, वारसमासपरियाए अणुत्तरोववाइयाणं तेजलेसं, तेण परं सुक्के सुक्कजिजाइ भविता सिअइ जाव अंतं करेइ. एतदेवाह—ततः शुक्कशुक्काजिजात्यो जवति, तत्र शुक्को नामाजिन्नवृत्तोऽमत्सरी कृतज्ञः सदारंजी हितानुवंथ इति शुक्काभिजात्यश्चैतत्प्रधानः प्रायश्चित्तन्नकर्मानुबंधः, न तद्धेदयंस्तथाविधमन्यहधाति, प्रायोग्रहणमचिंत्यत्वात्कर्मशक्तेः कदाचिद्वधात्यपि, स एवंभूतः क्षपयति लोकसंज्ञां जगवद्वचनप्रतिकूलां प्रभृतसंसारान्निनंदिसत्त्वक्रियाप्रीतिरूपामिति. अत एवाह—प्रतिस्रोतोगामी लोकाचारप्रवाहानंदी, अनुश्रोतो निवृत्तिः, एनामेवाधिकृत्यैतदभ्यासत एव न्याथं चैतद्, यथोक्तं—अणसोयपठीए । बहुजणंमि प-

डिसोऽनुलक्षलक्षणे ॥ पन्तिसोयमेव अण्णा । दायवाहो तु कामेण ॥ १ ॥ अणुसोय सुहो लोभो । पन्तिसोऽनु आसवो सुविहियाण ॥ अणुसोऽनु ससारो । पन्तिसोऽनु तस्सणिप्पेण ॥ २ ॥ एय स दा शुभयोग श्रमणव्यापासगत एय योगी व्याख्यात, एवचूतो जगवद्धि योगी प्रतिपादित, यथोक्त—सम्यक्त्वज्ञानचास्त्रि—योग सद्योग उच्यते ॥ एतद्योगाद्धि योगी स्यात् । परमब्रह्मसा धक ॥ १ ॥ एय एवचूत आराधक श्रमणस्य निष्पादक श्रमणज्ञावस्य यथागृहीतप्रतिज्ञ आ दित आरत्य सम्यक्प्रवृत्ते, एव सर्वोपधाशुद्धो निरतिचारत्वेन किमत्याह—स धत्ते घटयति शुद्ध भव जन्मविशेषलक्षण भवैरेव, अयमेव विशेष्यते—सम्यग् अभवसाधक सत्क्रियाकरणेन मोक्ष साधकमित्यर्थ, निदर्शनमाह—भोगक्रियासु रूपादिकल्प न रूपादिविकल्पस्यैता सम्यग्भवति, य योक्त—रूपवयो वैचक्षण्यनौजाग्यमाधुर्यैश्चर्याणि भोगसाधनमिति ततस्ता सपूर्णा प्राप्नोति, सुरू पादिकल्पान्नवाद्भोगक्रिया इत्यर्थ कुत इत्याह—अविकल्पहेतुभावत कारणादिति, किञ्चिराष्टा इ त्याह—असंक्षिप्तसुखरूपा शून्यतान्त्रावेन संक्लेशाभावात्, तथा अपरोपतापिन्यो वैचक्षण्यादिभावे- न, तथा सुदरा अनुवर्धेन, अत एव हेतो, न चान्या सपूर्णा उत्कलक्षणभ्यो भोगक्रियाभ्य,

कुत इत्याह—तत्त्वसंदनेन संक्लेशादिभ्यः, उग्रयलोकापेक्षया भोगक्रियास्वरूपखंडनेनेति प्रावः.
 एतद् ज्ञानमित्युच्यते, यदेवमिष्टवस्तुतत्त्वनिरूपकं, एतस्मिन् शुभयोगसिद्धिः, एतस्मिन् ज्ञाने सति
 शुभव्यापारनिष्पत्तिः लोकदृष्टीप्रवृत्तौ, किंविशिष्टेत्याह—उचितप्रतिपत्तिप्रधाना संज्ञानालोचने-
 न तत्तदनुबंधेक्षणात्, नज्ञस्तदारभते यद्विनाशयति, अत एवाह—अत्र भावः प्रवर्तकः प्रस्तुतप्रवृ-
 त्तौ सदंतःकरणलक्षणे न मोह इति. अत एवाह—प्रायो विघ्नो न विद्यते अत्राधिकृतप्रवृत्तौ स-
 दुपाययोगादित्यर्थः, एतद्विजमेवाह—निरनुबंधशुभकर्मभावेन, न ह्यनीदृश दृष्टं प्रवर्तते इति हृद-
 यं, सानुबंधाशुभकर्मणः सम्यक्प्रव्रज्यायोगात्, आक्षिप्ता स्वीकृता एवैते योगाः सुप्रव्रज्याव्यापाराः,
 कुत इत्याह—भावाशयनातस्तथा जन्मांतरतद्बहुमानादिप्रकारेण. ततः किमित्याह—तत आक्षेपात्
 सम्यक्प्रवर्तते नियमनिष्पादकत्वेन, ततः किमित्याह—निष्पादयत्यनाकुलः सन्निष्टं, एवमुक्तेन प्रका-
 रेण क्रिया सुद्विधा भवति सम्यग्ज्ञानादौचित्यारब्धेत्यर्थः. दृश्यमेव विशेष्यते—एकांतनिष्कलंका
 निरतिचारतया निष्कलंकार्यसाधिका मोक्षसाधिकेत्यर्थः, यतस्तथा शुभानुबंधा अव्यवहेदेनोत्तरो-
 त्तरयोगसिद्ध्या, ततः शुभानुबंधायाः सुक्रियायाः सकाशात् स प्रस्तुतः प्रव्रजितः साधयति निष्पाद-

यति पर प्रधान परार्थ सत्यार्थ सम्यगविपरीत, तत्कुशल परार्थसाधनकुशल सदा सर्वकाल, कथमि
 त्याह—तैस्तै प्रकारैर्जीजन्यासादिभि सानुग्रहपरार्थ महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् एतदेवाह
 —जीजनीजादिस्थापनेन जीज सम्यक्त्व जीजनीज तदाक्षेपकशासनप्रशसादि, एतद्व्यासेन, किंवि
 शिशोऽयमित्याह—कृत्स्नगीर्यादियुक्त परपरार्थप्रति अवध्यशुभ्रचेष्ट, एनमेवप्रति समतज्जद्र सर्वा
 कारसपन्नतया सुप्रणिधानादिहेतु कचिदप्यन्यूनतया मोहतिमिरदीपस्तदपनयनस्वप्नावतया, रागाम
 यैद्यस्तच्चिकित्सासमर्थयोगात्, द्वेषानलजलनिधि तद्विध्यापनशक्तिभावात् सर्वगसिद्धिकरो प्रवति
 तच्छेतुयोगेन, अचित्यचितामणिरूप सत्वसुखहेतुतया सोऽधिकृत प्रव्रजित, एवमुक्तनीत्या परप
 रार्थसाधकधर्मदानेन, कुतो हेतोरित्याह—तथा करुणादिभावत प्रधानजन्यतया, किमित्याह—अ
 नेकैर्नैवैर्जन्मभिर्विमुच्यमान पापकर्मणा ज्ञानावरणीयादिलक्षणेन प्रवर्धमानश्च शुभ्रज्ञावै सर्वेगा
 दिभि अनेकजन्मविकाराधनया पारमार्थिक्या प्राप्नोति सर्वोत्तम प्रव तीर्थकरादिजन्म, किंविशिष्ट-
 मित्याह—चरम पश्चिममचरमप्रवहेतु मोक्षहेतुमित्यर्थ, अविकल्पपरपरार्थनिमित्त अनुत्तरपुण्यस-
 न्धारभावेन तत कृत्वा निस्वशेष कृत्य यद्वाचत महासत्त्वाना, विधूतरजोमल बध्यमानप्रागवद्यकर्म

रहितो व्यवहारतः सिद्ध्यति बुध्यते मुच्यते परिनिर्वाति दुःखानामंतं करोति. अत्र सिद्ध्यति सामान्येनाणिमाद्यैश्वर्यं प्राप्नोति, बुद्ध्यते केवली प्रवति, मुच्यते भवोपशान्तिर्कर्मणा, परिनिर्वाति सर्वतः कर्मविगमेन, किमुक्तं भवति? सर्वदुःखानामंतं करोति, सदा पुनर्भवाभावात्, यदा सिद्ध्यति सर्वकार्यपरिसमाप्त्या, बुद्ध्यते तत्रापि केवलाप्रतिघातेन, मुच्यते निरवशेषकर्मणा, परिनिर्वाति समग्रसुखाप्त्या, एवं सर्वदुःखानामंतं करोतीति निगमनं, नयांतरमतव्यवहेदार्थमेतदेवमिति प्रव्रज्यापरिपालनसूत्रं समाप्तं, तत्ततः प्रव्रज्यापरिपालनासूत्रं समाप्तं ॥ इति पंचसूत्रकव्याख्यायां चतुर्थसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥ श्रीरस्तु ॥

इदानीं पंचमसूत्रव्याख्या प्रक्रम्यते—अस्य चायमभिसंबंधः—इहानंतरसूत्रे प्रव्रजितस्य चर्योक्ता, इह तु परं तत्फलमभिधातुमाह—स एवमभिसिद्धे परमबंधे मंगलालये जन्मजरामरणं ह्ये इत्यादि, स प्रक्रांतः प्रव्रज्याकारी एवमुक्तेन सुखं परंपराप्रकारेण अत्रिसिद्धः सन्, किंभूत इत्याह—परमब्रह्म सदाशिवत्वेन, मंगलालयो गुणोत्कर्षयोगेन, जन्मजरामरणरहितो निमित्तान्नावे

न, यथोक्त—दग्धे बीजे यथात्यत । प्रादुर्भवति नाकुर ॥ कर्मबीजे तथा दग्धे । न रोहति न वाकुर ॥ १ ॥ इति, प्रदीणाशुभ एकातेन अनुमधशक्तिर्जित अशुभमगीकृत्यात एव संप्राप्तनि जस्वरूप केवलो जीव अक्रियो गमनादिशून्य स्वप्नावसस्थित सासिद्धिर्धर्मवान्, अत एवाह—अनतज्ञानोऽनतदर्शन ज्ञेयानतत्वात्, स्वप्नाप्रश्नायमेव, यथोक्त—स्थित रीतांशुमज्जीव । प्रकृत्या प्रावशुष्या ॥ चन्द्रिकावच्च विज्ञान । तदाग्रणमब्रवत् ॥ १ ॥ अथ कीदृशोऽसौ वर्णरूपान्यामित्या राकापोहायाह—‘से ए सहेत्यादि’ स सिद्धो न शब्दो न रूप न गधो न रसो न स्पर्श पुंन लधर्मत्वादमीषा, अप्नावस्तर्हीत्येतदपि नेत्याह—अरूपिणी सत्ता ज्ञानवत्, अनिष्ठस्थसत्त्वाना, इद प्रकारमापन्नमिष्ठ, इष्ठस्थितमिष्ठस्थ, न इष्ठस्थ अनिष्ठस्थ सत्त्वान यस्या अरूपिण्या सत्ताया सा यथोक्ता अवनतवीर्या, इय सत्ता प्रकृत्यैव, तथा कृतकृत्या तन्निष्पादनेन निवृत्ततत्त्वक्ति सर्वमाधा विवर्जिता द्रव्यतो प्राप्तश्च सर्वथा निरपेक्षा तत्त्वत्पगमेन, अत एव स्तिमिता प्रशांता सुखप्रक र्पादनाकुला निस्तरगमहोदधिकल्प्या, एतस्या एव परमसुखत्वमभिधातुमाह—असांयोगिक एव अप नद सुखविशेष, अत एव निरपेक्षात्वात्, परो मत प्रधान इष्ट, इष्टैव व्यतिरेकमाह—अपेक्षा

नानंद औत्सुक्यदुःखत्वात् अपेक्ष्यमाणस्या तन्निवृत्तौ दोषमाह—संयोगवियोगकारणं तदवसान-
 तथा स्वभावत्वात्, अफलफलमेतस्मात्संयोगात्, किमित्यत आह—विनिपातपरमेव तत्संयोगिक
 फलं, कथमिदं बहुमतमित्याह—बहुमतं मोहादबुधानां पृथग्जनानां, तत्रापि निबंधनमाह—यदतो
 विपर्ययः मोहादत एवाफले फलबुद्धिः, ततो विपर्ययादनर्थाः असत्प्रवृत्त्या अपर्यवसिताः सानुबंधत-
 या, एवमेष प्रावरिपुः परमोहः अत एवोक्तो जगवता तीर्थकरेण, यथोक्तं—अप्राणतो रिपु अ-
 स्मो । पाणिणं एव विज्ञाह ॥ एसो सक्किरियातीए । अण्णहाविस्सतो मुहा ॥ १ ॥ यदि संयोगो
 दुष्टः कथं सिद्धस्याकाशेन न स दुष्ट इत्याशंक्याह—नाकाशेन सह योग एतस्य सिद्धस्य, कि-
 मित्यत आह—स स्वरूपसंस्थितः सिद्धः, कथमाधारमंतरेण स्थितिरित्याशंक्याह—नाकाशमन्यत्राधा-
 रे, अप्रैवं युक्तिर्न सत्ता सदंतरमुपैति, न चान्यथान्यदन्यत्र अचिंत्यमेतत्प्रस्तुतं केवलिगम्यं तत्वं,
 तथा निश्चयमतमेतद्व्यवहारमतं त्वन्यथा सत्यपि तस्मिन्निदं तत्संयोगशक्तिदयात्सूपपन्नमेव, अभ्युच्च-
 यमाह—वियोगवांश्च योग इति कृत्वा नैष योगः सिद्धाकाशयोरिति भिन्नं लक्षणमेतस्याधिकृतयो-
 गस्य, न चात्रापेक्षा सिद्धस्य, कथं लोकांताकाशगमनमित्याह—स्वप्नाव एवैष तस्य. अनंतसुख-

स्वभावकटप कर्मक्षयव्यग, कीदृशमस्यानत सुखमित्याह—उपमात् न विद्यते सिद्धसुखे, यथोक्त—स्वय वेद्य हि तद्रह—कुमारीस्त्रीसुख यथा ॥ अयोगी न विजानाति । सम्यग् जात्यधवच्च त ॥ १ ॥ अत एवाह—तन्नावे सिद्धसुखत्वावे अनुभवो नवर तस्यैव, एतदपि ऋत्र ज्ञायत इत्याह—आज्ञा एषा जिनाना वचनमित्यर्थं किंविशिष्टानामित्याह—सर्वज्ञाना, अत एव अवितथैकांतत सत्येत्यर्थ, कुत इत्याह—न वितथत्वे निमित्त, रागाद्यभावात् उक्तं च—रागाद्वा द्वेषाद्वा । मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृत ॥ यस्य तु नैते दोषा—स्तस्यानृतकारण नास्ति ॥ १ ॥ न चानिमित्त कार्यमित्यपि, तथा जिनाज्ञा, एव स्वसर्वेद्य सिद्धसुखमित्याप्तवाद, निदर्शनमात्र तु नवः सिद्धसुखस्येद वक्ष्यमाणलक्षण 'सर्वसत्तुक्तयेत्यादि' सर्वशत्रुक्षय इति, तथा सर्वव्याधिविगमे, एव सर्वार्थसयोगेन सता तथा सर्वेवासप्राप्त्या यादृशमेतसुख प्रवति, अतोऽनतगुणमेव सिद्धसुख, कुत इत्याह—भावशत्रुक्षयदित, आदिशब्दाद्भावव्याधिगमादयो गृह्यते, तथा चाह—रागादयो भावशत्रव, रागद्वेषमोहा जीवापकारित्वात्, क्रमोदया व्याधय तथा जीवपीम्नात्, परमलब्धयस्त्वर्था परार्थहेतुत्वेन, अतीतेषा सर्वथा तन्निवृत्त्या, एव सुक्षमेतसुख न तत्त्वत परमार्थेन इतरेण गम्यते

असिद्धेन, निदर्शनमाह—यतिसुखमिवायतिना, विशिष्टद्वयोपशमिकन्नावेद्यत्वादस्य, एवमारोग्यसुखमिव रोगिणेति, उक्तं च—रगार्शणमभावे । जं होश् सुहं तयं जिणो सुणश् ॥ ए हि पेण सिद्धसुखं, न तत्त्वतो मतेरविषयत्वात्, साद्यपर्यवसितं प्रमाणतः एकसिद्धापेक्षया, न तु तत्प्रवाहमधिकृत्य, प्रवाहतस्त्वनादि, तदेवमाश्रित्य तथा चाह—तेऽपि भगवतः सिद्धा एवं एकसिद्धापेक्षया साद्यपर्यवसिताः, प्रवाहापेक्षया अनाद्यपर्यवसिता इति. समाने न्यव्यत्वादौ कथमेतदेवमित्याह—तथान्यव्यत्वादिभावात्, तथाफलपरिपाकीह तथान्यत्वं, अत एवाह—विचित्रमेतत्तथाभ्यन्नेदात्फलजेदा इत्याशंकापोहायाह—नाविचित्रे तथात्रव्यत्वादौ सहकारिभेदः, समाने भव्यत्वे सहकारितदपेक्षस्तत्क इति तदेतत्स्वप्नावत्वे तदुपनिपातान्नावादिति, किमित्यत आह—मर्थ्यापादनात्, स स खल्वनेकांतवाद एवं तथात्रव्यत्वादिज्ञावे इतरथैकांतः सर्वथा न्यव्यत्वादेस्तुल्यश्चायं, ततः किमित्याह—मिथ्यात्वमेष एकांतं, कुत इत्याह—नातो व्यवस्था एकांतात्, भव्य-

त्वन्नेदे सहकारिदस्यायोगात्, तत्कर्मताभावात् कर्मणोऽपि कारकत्वात्, एतत्स्वप्नावस्य च कार-
 कत्वासम्प्रवादिति ज्ञाननीयमत एवाह-अनादितमेतदे-मताश्रवणं प्रस्तुतप्रसाधकमेव, न्यायातरमाह-
 -ससारिण एव सिद्धत्वं, नान्यस्य, कोऽयं नियम इत्याह-नामरूपस्य मुक्तिस्त्वात्किं इत्याह-शब्दा-
 र्थरहिता वधाज्जावेन, अयं चानादिमात् वध प्रवाहेण सतत्या, कथं युक्तिसगतोऽन्यतिज्ञावेनेत्याह-
 अतीतकालतुल्यः स हि प्रवाहेणानादिमाननुभूतवर्तमानाभावाच्च, यथोक्त-जगति स नामातीत-
 प्राप्तो यो नाम वर्तमानत्व ॥ एष्यच्च नाम न भवति । यः प्राप्स्यति वर्तमानत्व ॥ १ ॥ किं वानरूप-
 वधने प्रथमं अमुक्तिर्मुक्त्यभावः, कुत इत्याह-पुनर्वधप्रसगात्, अगच्छत्वेन हेतुना, तथा चाह-
 अविज्ञेयो नरूपमुक्त्योरिति अनादिमति वधे मोक्षाभावः तत्स्वाप्नाविकत्वेनेवेत्याशङ्कानिरासायाह-
 अनादियोगेऽपि सति वियोगोऽविरूप एव, कांचनोपलङ्घातेन, लोके तथा दर्शनात्, योगो वध-
 इत्यनर्थातर आदावगच्छस्य दिदृक्षा, वरूपमुक्तस्य तु न सेति दोषाज्जावादिमानेन चोऽस्त्वित्याश-
 काव्यपोहायाह-न दिदृक्षाऽकरणस्येन्द्रियरहितस्यागच्छस्य चिन्तिता, तथा न चादृष्टे एषा दिदृक्षा दृ-
 ष्टुमिच्छा दिदृक्षेति कृत्वा सहजैकैपेत्यारेकानिराकरणाय-तेन सहजाया निवृत्तिदिदृक्षायाश्चैतन्य

वत्, अस्तु वेयमित्यभ्युपेत्य दोषमाह—न निवृत्तौ दिदृक्षाया आत्मनः स्थानं तदव्यतिरेकात्, तथा चाह—नोऽन्यथा तस्यैषा आत्मनो दिदृक्षायोगात्, तदव्यतिरेकेऽपि भव्यत्वस्येव तन्निवृत्तौ दोषाभाव इत्याशङ्कापोहायाह—न प्रव्यत्वतुल्या न्यायेन दिदृक्षा, कुत इत्याह—न केवलजीवरूपमेतद्व्यत्वं, दिदृक्षा तु केवलजीवरूपेत्यर्थः, नो प्रावियोगापेक्षया महदादिभावे तदा केवलत्वेन तुल्यत्वं दिदृक्षाया प्रव्यत्वेन, अत्र युक्तिमाह—तदा केवलत्वेन प्रावियोगाभावे सदा केवलत्वेन वा सांसिद्धिकत्वेन तदूर्ध्वमपि दिदृक्षापत्तिरिति हृदयं, एवं स्वप्नावेनैवेयं दिदृक्षा या अविशेषात्त्या दिदृक्षाया भावाभावस्वभावकल्पनप्रमाणमेव, आत्मनस्तद्देवापत्तेः प्रकृतिपुरुषाधिकत्वेन तदप्रावापत्तेरिति गर्भः, अत एवाह—एष एव दोषः प्रमाणभावलक्षणः परिकल्पितायां दिदृक्षायां अप्रयुगम्यमानायां तथाहि परिकल्पिता न किञ्चित्कथं तत्र प्रमाणवृत्तिरिति. तदेवं व्यवस्थिते सति परिणामज्ञेदादात्मन इति प्रक्रमः, बंधादिज्ञेदो बंधमोक्षभावेन, एवं द्रव्यास्तिकमतमधिकृत्य कृता निरूपणा, पर्यायास्तिकमतमधिकृत्याह—नात्मभूतं कर्म न बोधस्वलक्षणेमेवेत्यर्थः, तथा न परिकल्प-

तममदेवैतत्कर्मवामनादिरूपं कुत इत्याह—नैव प्रवादिभेद आत्मभूते परिकल्पिते वा कर्मणि बोधमात्रात्रिंशेपेण दाण्येदेऽपि मुक्तदाण्येदवन्न प्रयापवर्गिविशेष तथा न ज्ञानाज्ञान एव सिद्धिस्ततानोद्वेदरूपा प्रयातप्रदीपोपमा, अबोक्तिमाह—न तदुद्वेदेऽनुत्पाद न सतानोद्वेदेऽनुत्पादस्तस्यैव किं तर्ह्युत्पाद एव, यथासौ सन्नुद्विद्यते एवमसन्नयुत्पद्यतामिति को विरोधः ? यत्रेयं नत किं मित्याह—नैव समजसत्त्वं न्यायोपपन्नं, कथमित्याह—एव हि नानादिमात्रं सप्ताहं कदाचिदेव सतानोत्पत्ते, तथा न हेतुफलज्ञाव, चरमाद्यदाण्योस्कारणकार्यत्वात् पदातरनिरासायाह—तस्य तथास्वप्नावकल्पनमयुक्तं, कुत इत्याह—निराधारोऽन्वयगृह्यतो नियोगेन, अयमत्र प्रावार्थ—स्वप्नाव इत्यात्मीया सत्ता स्वभाव, एव च स निवृत्तिस्वभाव इति स्वाप्नाविकी आत्मीया सत्तेति निराधारस्त्व, यद्वान्वयाप्रावस्तन्निवृत्तिसूत्रादिति नियोगग्रहणमवश्यमिदमिहमन्यथा शब्दाध्यायोगादिति ख्यापनार्थ एवमाद्यदाणेऽपि प्रावनीयमत एवाह—तस्यैव तथाभावे युक्तमेतत्तथास्वभावकल्पनमिति, सूक्ष्ममर्थपदमेतद्भावगम्यत्वात् विचितव्यं महाप्रज्ञया, अन्यथा ज्ञातुमशक्यत्वादिति, आनुपगमिकमभिधाय प्रवृत्ताह—अपर्यवसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धिसौख्यं, अत एव कारणात् उत्तममि

दं, एतदेव स्पष्टमभिधातुमाह—सर्वथा अनुसुकत्वे सति अनंतज्ञावात् कारणात् क निवास एषा-
 मित्याह—लोकांतसिद्धिवासिन एते चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोकांते या सिद्धिः प्रशस्तक्षेत्ररूपा तद्वा-
 उक्तं च—जह य एगो सिद्धो । तत्र अणंता भवक्षयविमुक्ता ॥ अणोणमवावाहं । चिदंति सुही
 सुहं पचा ॥ १ ॥ कथमिह कर्मक्षये लोकांतगमनमित्याह—अकर्मणः सिद्धस्य गतिस्ति लोकांतं
 पूर्वप्रयोगेण हेतुना तत्त्वान्नान्यात्, कथमेतदेवं प्रतिपत्तव्यमित्याह—अलाबुप्रभृतिज्ञातः, मृष्टेप-
 लिप्तजलक्षिप्ताथोनिमग्नतदपगमोर्ध्वगमनस्वप्नावालाबुवत्, प्रभृतिग्रहणादेरंफलादिग्रहः, ऊर्ध्वग-
 मानं तत्रैव वासकृद्गमनागमनं किं नेत्येतदाशङ्क्याह—नियमोऽत एवालाबुप्रभृति ज्ञातः एकसम-
 यादि उत्पलपत्रशतव्यतिशेददृष्टानंतेन एकममयेन तद्गतियुक्तेत्याशंकापोद्वायाह—अस्पृशज्या ग-
 मानं सिद्धस्य सिद्धिक्षेत्रंप्रति स्पृशज्जतिमदपेक्षया वोत्पलपत्रशतव्यतिशेददृष्टानंतेन कथमियं संभवती-
 त्याह—उत्कर्षविशेषत इयं गन्तुर्त्कर्षविशेषदर्शनादेवमस्पृशज्जति संभवतीति ज्ञावनीयं, सिद्धस्यापु-
 नरागमनात्कालस्य चानादिवात् प्रायोऽनेकसिद्धिर्भव्योद्देदप्रसंग इति विप्रमनिरासार्थमाह—अव्य-

वहेदो भयानामनतन्नात्रेन तथा सिद्धिगमनादात्रपि, वनस्पत्यादिषु कायस्थितिद्वयदर्शनाद्गतस्यापि राजे द्रव्योपपत्ते पुन सशय इति तत्त्वत्रित्तर्यमाह—एतदनानतक एतद्रव्यानतक्रमन तानतक न युक्तमननकादिसमयात् अत्र ज्ञान, तेषा प्रतिकरणमतिक्रमेऽनुबेदोऽनतत्वात्, अथ त ह्यतच्छून्यते—ऋतुर्व्यतीत परिवर्तते पुन । द्रव्य प्रयात पुनरेति चद्रमा ॥ गत गत नैव तु म निवर्तते । जल नदीना च नृणा च जीवित ॥ १ ॥ इति उच्यत एतद्व्यग्रहारतस्तूच्यते, अन्यथा तस्यैव परावृत्तौ बालाद्यानिवृत्ति, तस्य तद्बालाद्यापादनस्वभावात्वादिति परिभाषनीय, अन्यो न द्रव्यो ज्ञयानामिति स्थित, एव च सति भयत्वं योग्यतामात्रमेव सिद्धिप्रति केषांचित्प्राणिना ये न क दांचिदपि सेत्स्यते, तथा चागम —जघ्वावि न सिद्धिसति के इत्यादि, भव्यत्वं सिद्धिगमनयोग्य त्, फलगम्या च योग्यता, को या एवमनव्येन्यो विशेषो ज्ञयानामित्याश्रयोद्वायाह—प्रतिमा योग्यदासुनिदर्शनेन, तथाहि तुल्याया प्रतिनिष्पत्तौ, तथाप्येक दारु प्रतिमायोग्य ग्रन्थादिशून्यतया, न तदन्यत्तदुक्ततयोपादादिद नासिद्धमेतत्, न चात्रापि तत्र स्वभावात्तादित्रिरूपचिता कार्या, कु त इत्याह—व्यग्रहारमतमेतत् अथ चैव व्यवस्थित इति ज्ञावितमेव, न चाय मयुत्तिरूप इत्याह—

एषोऽपि तत्त्वांगमेषोऽपि व्यवहारनयः परमार्थांगं इह प्रक्रमे यथायोग्यता बुद्धेरपि सन्निबन्धनत्वात्, तत्स्वप्नावाविशेषे तु दार्ढ्यतरवदयोग्यदारुण्यपि तथा बुद्ध्यसिद्धेरित्यादि निर्दोषितमन्यत्र. इत्यनुष्ठान-
मेवाधिकृत्याह—एषोऽपि तत्त्वांगं, यथोक्तं—जह् जिणमयं पवज्जाह । तामा व्यवहारनियहये सुह
य ॥ व्यवहारणबुद्धेए । तिब्बहेयो जतो वस्सं ॥ १ ॥ अत एषोऽपि व्यवहारनयस्तत्त्वांगं प्रवृत्तौ मो-
क्षांगमित्यर्थः. कुत इत्याह—प्रवृत्तिविशोधनेन तन्मतेन प्रवज्यादिप्रदानात्प्रत्यक्षोक्तप्रवृत्तिविशोधने-
न, इन्द्रमनेकांतसिद्धितः सन्नीत्या तथा निश्चयांगप्रावेन, एवं प्रवृत्त्याऽपूर्वकरणादिभ्यः परिशुद्धस्तु
केवलमाज्ञापेक्षी पुष्टालंबनः, एषा आज्ञेह भगवत उन्नयनयगर्भा अथवा सा चैव पंचसूत्रोक्ता. किं
विशिष्टेत्याह—समंतपद्मा सर्वतो निर्दोषा, कथमित्याह—त्रिकोटिपरिशुद्धा कपहेदतापपरिशुद्धा
इयं च प्रागवती सदाज्ञा सर्वैव अपुनर्वंधकादिगम्या अपुनर्वंधकादयो ये सत्त्वाः उत्कृष्टां कर्मस्थि-
तिं तथा अपुनर्वंधकत्वेन ये क्षपयंति ते खल्वपुनर्वंधकाः. आदिशब्दान्मार्गाभिमुखमार्गपतिताद-
यः परिगृह्यंते दृढप्रतिज्ञालोचकादिलिंगाः. एतद्गम्येयं न संसाराच्चिन्नंदिगम्या. तेषां ह्यतो विषयप्र-
तिभासमात्रं ज्ञानमुदेति न तद्वेषत्वादिवेदकमिति, उक्तं च—न यथावस्थितं शास्त्रं । खड्गो वे-

चि जातुचित् ॥ ध्यामलादपि विधातु । निर्मल स्यात् स्वहेतुत ॥ १ ॥ अपुनर्वधकत्वादिलिगमा
 ह—एतत्प्रियत्व खड्वेतद्विग आज्ञाप्रियत्वमपुनर्वधकादिलिग, प्रियत्वमुपलक्षणे श्रवणाभ्यासादे,
 एतदप्यौचित्यप्रवृत्तिविज्ञेय तदाराधनेन तद्वहुमानात्, औचित्यमाधया तु प्रवृत्तौ न तत्प्रियत्वं मोह
 एवमाविति, एतत्प्रियत्वमेव विशेष्यते—सर्वेगसाधक नियमात् यस्य प्रागवती सदाज्ञा प्रिया त
 स्य नियमत सर्वेग इति, यत एवमतो नैषा अन्येभ्यो देया, तेषा भागवती सदाज्ञा अन्येभ्योऽ
 पुनर्वधकादिव्यतिरिक्तेभ्य ससाराग्निनिर्दिन्यो ज्ञेया, कथ ते ज्ञायत इत्याह—लिगविपर्ययात्तत्प
 रिज्ञाप्रक्रमादपुनर्वधकादि लिगविपर्ययात् सज्ञा तद्वेषादिलक्षणा तत्परिज्ञा ससाराग्निनिर्दिपरिज्ञा, उ
 क्तं च—क्षुद्रो लोभोगतिदीनो । मत्सरी जयवान् शत ॥ अज्ञो ज्ञवाग्निनदी स्यान्निष्फलारंभस
 गत ॥ १ ॥ किमिति न तेभ्यो देयेत्याह—तदनुग्रहार्थं ससाराग्निसत्वानुग्रहार्थं, उक्तं च—अ
 ग्रहातमनौत्साह—सद्भावप्रतिपादन ॥ दोषायाग्निनवोदीर्णे । शमनीयमिव ज्वरे ॥ १ ॥ इहैव निद-
 र्शनमाह—आमकुजोदकन्यासज्ञातेन, उक्तं च—आमे घडे निदिय । जहा जल त घन विणा
 सेह ॥ इय सिद्धतरहस्स । अप्पाहाग् विणासेह ॥ १ ॥ एषा करुणोच्यते, अयोगेभ्य सज्ञाप्र

दानरूपा, किं विशिष्टेत्याह—एकांतपरिशुद्धा तदपायपरिहारेण, अत एवेयमविराधनाफला सम्य-
 गालोचनेन, न पुनर्गर्हानापथ्यप्रदानेन निबन्धनकरणावत्तदात्रासेति, इयं चैवंञ्जता त्रिलोकनायक-
 बहुमानेन हेतुना निःश्रेयससाधिकेति. किमुक्तं भवति ? नानागमिकस्येयं प्रवति, किंतु परिणता-
 गमिकस्य, अस्य च भगवत्येवं बहुमानः, एवं चैयं मोक्षसाधिकेव सानुबन्धमुत्प्रवृत्तिभावेन, प्रब्रज्या-
 फलसूत्रं समाप्तं, एवं पंचमसूत्रव्याख्या समाप्ता. समाप्तं पंचकसूत्रकं व्याख्यानतोऽपि, नमः श्रुतदेव-
 तायै प्रगवत्यै, सर्वनमस्कारार्हभ्यो नमः, सर्ववन्दनार्हान् वंदे सर्वोपकारिणामिहामो वैयावृत्यं सर्वा-
 नुत्पावादौचित्येन मे धर्मे प्रवृत्तिर्भवतु, सर्वे सत्त्वाः सुखिनः संतु. ॥ इति श्रीपंचसूत्रटीका समाप्ता ॥
 ॥ श्रीस्तु ॥ कृतिस्थिं श्वेतांबरचार्यहरिमद्रस्य धर्मतो याकिनीमहत्तरासूनोः ॥ अथा ग्रंथ श्रीजाम-
 नगरनिवासी पंम्ति श्रावक हीरालाल हंसराजे स्वपराशरेयमाटे पोताना श्रीजैनभास्करोदय ङा-
 पखानामां छापी प्रसिद्ध कर्षो दे.

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथो गुरुश्रीमच्छास्त्रिविजयसुप्रसादात् ॥

पंचसुव्रीका समाप्ता ॥

